

Rapport 2009:2

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

FJÄRRVÄRME 2008

Raä 330, kulturlager från medeltid och nyare tid,
Gammelstads kyrkby, Nederluleå sn, Luleå kn,
Västerbottens landskap, Norrbottens län.

Norrbottens museum

Olof Östlund

Dnr 179-2008
Lst dnr 431-1288-08

RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll

RAÄ 330

Nederluleå sn

Västerbottens län

Norrbottens län

Innehållsförteckning

RAPPORT	1
Innehållsförteckning	1
Tekniska uppgifter	2
Sammanfattning	3
Inledning	3
Bakgrund.....	3
Fornlämningsmiljö	6
Syfte och målsättning.....	7
Metod.....	7
Resultat	10
Undersökningsdokumentation	31
Kulturhistorisk tolkning.....	31
Utvärdering	34
Kommentar	34
Referenser	35
Bilagor	37

Tekniska uppgifter

Län:	Norrbotten
Landskap:	Västerbotten
Kommun:	Luleå
Socken:	Nederluleå
Fornlämning nr:	Raä, 330
Fornlämning typ:	Område med kulturlager och befintlig bebyggelse
Fastighet:	Gammelstaden 1:13, 1:41, 1:49, 1:50, 1:55, 1:58, 1:60, 1:61, 1:78, 1:80, 3:1, 5:12, 5:18, 5:19, 5:20, 5:21, 5:30, 5:31, 5:36, 5:37, 5:44, 5:45, 5:46, 5:49, 6:39, 6:47, 6:49, 6:67, 6:118, 7:1, 7:2, 16:7 Nederluleå kyrkvall 1:12, 1:13
Ek. karta:	24L 9h Gammelstaden (241 97)
Länsstyrelsens (beslut) dnr:	431-1288-08
Norrbottens museum dnr:	179-2008
Uppdragsgivare/finansiär:	Luleå Energi AB
Typ av uppdrag:	Förundersökning
Fältarbetsledare:	Olof Östlund
Fältpersonal:	Mirjam Jonsson
Rapportansvarig:	Olof Östlund
Underkonsulter:	Mecad (inmätning), MAL (vedartsanalys och makrofossilanalys), Ångströmlaboratoriet (¹⁴ C-datering)
Fältarbetstid:	11 augusti – 3 september 2008 18 arbetsdagar x 2 personer (288 h)
Rapporttid:	knappt 30 arbetsdagar (239 h)
Fyndhantering:	1 arbetsdag (8 h)
Koordinater:	KP 1 (Kolporov 1, vid Västervägen 19): x7297003,01 / y1786111,43 P3 (Inmätningsspunkt 3 – en fixpunkt för ritning vid Bakigatan): x7296822,95 / y1786309,47 User grid WGS 84, rikets nät, RT 90 2,5 gon V. Inmätning av Mecad AB med DGPS, (felvisning max 2 cm)
Höjd över havet:	7-15 m ö h
Undersökt yta:	768 längdmeter, motsvarar ca 625 m ² Tillkommer gör schakten på Bakigatan 8 (21 m, 33 m ²) och Bakigatan 10 (23 m, 29 m ²), som behandlats i enskilda rapporter.
Analys:	Makrofossil och vedart (bilaga 6). ¹⁴ C-datering, (bilaga 5).
Datering:	900-1000-tal eKr, (brandlager, ¹⁴ C, bilaga 5) 1500-1600-tal e Kr, (nedgrävning / stolphål, ¹⁴ C, bilaga 5) 1700-1900-tal (bedömning utifrån fyndmaterial).
Fynd:	17 fyndposter tillvaratagna (F1- F17) , bilaga 3 Fynden förvaras i Norrbottens museums magasin i väntan på fyndfördelning.
Foto:	Digitala, 84 st. Acc nr 2008:279:001-084, bilaga 4
Ritningar:	6 st ritningar totalt, varav 2 finns med i rapporten (Bilaga 2)
Dokumentationsmaterial:	Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar, skisser, ritningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv. Fotografier, digitala, 84 st. Acc nr 2008:279:001-084, bilaga 4 Ritningar Nr 1- 5, Bilaga 2
Digital programvara:	Microsoft Office (XP), ArcView 9.2, (Shaper över inmätningssdata levererade av Mecad AB) PhotoShop Elements 4.
Omslagsbild:	Arkeologiskt arbete pågår i korsningen mellan Rutviksvägen och Västervägen. Foto: Olof Östlund, © Norrbottens museum, acc. nr 2008:279:034.

Sammanfattning

Förundersökningen ledde till att ett fåtal anläggningar och områden med relativt orörda kulturlager kunde konstateras. Några av dessa kom delvis att undersökas inom ramen för förundersökningen och presenteras i föreliggande rapport. Efter samråd med länsstyrelsen gick inget av fallen vidare till slutundersökning.

Merparten av schakten grävdes i moderna schaktmassor och i gamla ledningsschakt, men på många ställen fanns också omrörda kulturlager som en eller flera gånger blivit omkringflyttade och omplanerade. Förutom omrörda kulturlager fanns också ett fåtal mera ostörda lämningar, bland annat ett brandlager med kol och sot, ett stolphål, ett relativt ostört kulturlager, en avfallsgrop, och byggnadslämningar. De olika lämningarna spänner över ett tidsintervall med nedslag från 1000-talet och sedan mera frekvent återkommande tidsnedslag från 1600-talet och fram till nutid.

Inledning

Norrbottens museum utförde 2008-08-11 – 2008-09-03 en arkeologisk förundersökning inom Gammelstads kyrkby, Raä 330, Nederluleå socken. Arbetet utfördes på begäran av Luleå Energi AB efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (Lst dnr 431-1288-08).

Förundersökningen föranleddes av installation av fjärrvärme på ett flertal fastigheter i Gammelstad. Den utfördes i form av en schaktkontroll av de ledningsschakt som av länsstyrelsen bedömts vara intressanta ur arkeologisk synvinkel. Det arkeologiska arbetet utfördes av Olof Östlund och Mirjam Jonsson, Norrbottens museum.

Separata beslut togs av länsstyrelsen för Bakigatan 8 och Bakigatan 10 (1st dnr: 431-11776-08 och 431-11989-08) där dragningen av fjärrvärmerör sammanföll med omgrävning för VA-ledningar. Rapporterna för dessa två adresser har skrivits separat (Nbm dnr 413-2008 och 442-2008), men vissa uppgifter tas ändå med i tekniska data som komplement till föreliggande rapport.

Bakgrund

Undersökningsplan

2008 års förundersökning inför fjärrvärmedragning planerades dels som 40 h arkivstudier och planering med entreprenör, dels i form av fältarbete. Till detta planerades efterarbete i form av fyndhantering, renritning och rapportarbete.

Fältarbetet skulle utföras som en schaktkontroll där Norrbottens museum övervakade grävmaskinistens arbete med att gräva ledningsschakt för fjärrvärme. Fältarbetet skulle ske inom de förundersökningsområden som aviserats på kartor av länsstyrelsen. Vid påträffande av anläggningar skulle arbetet avbrytas för manuell framrensning, dokumentation och bedömning. Om anläggningar påträffades skulle telefonkontakt tas med länsstyrelsen om eventuell slutundersökning, eller om schakten i samråd med entreprenören kunde läggas någon annanstans.

Fynd som kunde innehålla värdefull information för bedömning av kulturlager skulle tillvaratas, men massmaterial som t ex spik och tegel skulle inte tas in. Makrofossiprover och 14C-prover skulle tas enbart i säkra kontexter som anläggningar eller brandlager.

Dokumentation skulle ske genom inmätning av schakten med totalstation, schaktbeskrivningar, anläggningsbeskrivningar, samt fotografering och ritningar av anläggningar.

Undersökningsområde

Aktuellt undersökningsområde ligger i Gammelstads kyrkby, inom de gränser som satts för fornlämningen Raä 330, Nederluleå socken. I fornlämningsregistret är fornlämningen beskriven som "Område med kulturlager och befintlig bebyggelse".

Schakten har dragits V, NV, N, Ö, S och SV om Nederluleå kyrka (bilaga 1: 2). på höjder mellan 7 och 15 m ö h. I kyrkans närområde finns nyare bebyggelse och kyrkstugor vilka kan ha sitt ursprung i 1600-talet. De gatuadresser som fjärrvärme har dragits till är i bokstavsordning:

- Bakigatan 4 och 8, (samt 10)
- Gamla Bodenvägen 1, 6, 7a och 7b
- Häradsvägen 1, 3, 4, 5, 6 och 7 (inklusive Kaptensgården)
- Kantorsvägen 8, 26-32, samt 39-49
- Lustigbacken 5
- Organistgränd 6,
- Rutviksvägen 11
- Sandåkersvägen 5 a,b,c och 7 a,b
- Skolgränd 15-19
- Västervägen 3, 8, 10, 11a, 11b, 17 och 19

Samtliga dessa gatuadresser ligger inom eller i nära anslutning till 1817 års bebyggelse när man gör en jämförelse mellan dagens Gammelstad och en karta över staden från 1817 (Bergner 1817a), (Bilaga 1:13), möjligen med undantag för Sandåkersvägen. När det gäller äldre kartmaterial över staden så ligger Ö delen av Västervägen (Ö om Rutviksvägen), Häradsvägen och Organistgränd/Skolgränd inom det område som av Ragnar Bergling tolkas som köpstadens bebyggda område omkring 1649 (Bergling 1964:102), (bilaga 1:12).

Tidigare undersökningar

Gammelstads kyrkby räknas som fast fornlämning och inom området har väldigt många undersökningar företagits genom åren. Det skulle vara orimligt att räkna upp alla inom ramen för den här rapporten. Därför räknas bara de undersökningar upp som varit fyndförande med oförstörda lagerföljder och som gjorts inom 15 m från de aktuella fjärrvärmeschakten från 2008. *Platserna för de tidigare undersökningar som räknas upp har markerats på en översiktskarta med bokstäver A-M* (bilaga 1:14).

Det har gjorts två undersökningar som också kommer att omnämnas eftersom de ytmässigt och grävningmässigt är väldigt lika årets undersökningar. Det är de arbeten som gjordes i samband med fjärrvärmedragningen år 2002 samt de som utfördes i samband med grävning för gatubelysning sommaren 2000.

De arkeologiska arbeten som tidigare genomförts i form av schaktkontroller och enstaka mindre undersökningar visar sammantaget att äldre lämningar än 1700 tal förekommer endast sparsamt. Dessa äldre lämningar och lämningar av mera komplex karaktär återfinns främst inom området för den gamla staden. I övrigt är det vanligt förekommande med tunnna, fragmenterade och omrörda kulturlager.

I samband med Fjärrvärmen 2002 så användes en tidsindelningsmodell med fem olika faser för Gammelstad (Lindgren 2005). Den har visat sig fungera bra som bakgrund för tidsbedömning av fynd från Gammelstad. (bilaga 7)

Gatubelysning sommaren 2000

De arkeologiska undersökningarna för belysningsarbetena utfördes på liknande sätt som arbetena inför fjärrvärmen år 2002 och fjärrvärmearbetena 2008; d v s som schaktkontroller av schakt som grävdes med en stor spridning över Gammelstad. Skillnaden var att arkeologerna sommaren 2000 tilläts bredda schakten en aning där anläggningar påträffades för att enklare kunna avgöra vad det rörde sig om för anläggningar. Förundersökningen för belysningsarbetena kom att omfatta 33 schakt som ansågs vara arkeologiskt intressanta att bevakas. Sammanlagt rörde det sig om ungefär 300 längdmeter. Av de 33 schakten innehöll 16

arkeologiskt intressanta anläggningar. Under förundersökningarna påträffades förutom mer eller mindre störda och omrörda kulturlager också förväntade rester av byggnader som kyrkstugor, permanent bosättning och stallar. Inget av schakten från sommaren 2000 ligger i direkt närhet (15 m) till 2008 års arbeten. (Fossum 2002a)

Tre schakt innehållande anläggningar blev föremål för slutundersökning. Ett av schakten bör nämnas i sammanhanget även om det inte ligger i direkt närhet med 2008 års schaktarbeten: I närheten av korsningen Gamla Hamngatan – Kantorsvägen påträffades, på gränsen mot steril mark, samma typ av kol- och sotlins som påträffats på andra ställen i Gammelstad. Den brukar kunna föras till Gammelstads fas I (1000-tal – 1450 e.Kr.), vilket också bekräftades av ¹⁴C-dateringen; 960 – 1240 e. Kr. Sotlinsen låg under en yta med odlingsfåror från 1800-talet, samt ett par meter vid sidan om och snett under en härd från 1550-talet (Fossum 2002b), (F, bilaga 1:14)

När det gäller fynden från både förundersökning och slutundersökningar för belysningsarbetena, så visar sig det mesta vara från 1700-tal och eller yngre. Det rör sig om keramik (fajans och rödgods av typen B II:4), mynt från 1760-talet och yngre, smidd och tråddragen spik samt mängder med tegel och andra byggnadsrester (Fossum 2002a och 2002b).

Fjärrvärmen 2002

Under Fjärrvärmearbetena 2002 (Lindgren 2005) schaktövervakades 2611 längdmeter med schakt. Till skillnad mot belysningsarbetena år 2000 så fördes inte några upptäckta lämningar vidare till slutundersökning. Schaktarbetena avbröts vid de tillfällen där slutundersökning hade krävts för fortsatta ledningsdragningar. Inom ramen för förundersökningarna påträffades dock lämningar som är intressanta i relation till 2008 års fjärrvärmearbeten:

Sot-/kollagret från Gammelstads fas I (1000-tal – 1450 e.Kr.) som påträffats på ett flertal ställen i Gammelstad under tidigare undersökningar påträffades också under 2002, på Lustigbacken 6 (M, Bilaga 1:14), Västervägen 3-5 (A, bilaga 1:14) och Kantorsvägen 2 (L, bilaga 1:14). I rapporten anses det tunna brandlagret vara markvegetation som har brunnit. Möjligtvis kan det vara frågan om svedjebränning inför uppodling, men Lindgren menar att det är osäkert om vegetationen bränts ner med mening att ta området i anspråk, eller om det var fråga om en naturlig skogsbrand. Brandlagret har efter branden ställvis täckts av sand, som bedömdes vara flygsand. Kol- och sotlinsen på Lustigbacken ¹⁴C-daterades till 1210-1380 e Kr och Västervägen till 1220-1390 e Kr. Sotlagret på Kantorsvägen kunde inte dateras av tekniska skäl. På Kantorsvägen 2 gick det dock istället att datera en grop med näver som grävts igenom sotlinsen ned i de vattenavsatta sandavlagringarna. Nävret från gropen daterades till 1280-1410 e Kr.

Vid Häradsvägen 10 (G, bilaga 1:14) grävdes ett antal provgropar upp där det påträffades ett kulturlager och en möjlig syllsten. Lämningarna fördes till Gammelstads Fas III (1621-1700) eftersom det saknades fajans i kulturlagret, dock med reservationer för att provgroparna inte var speciellt stora och att det kan vara av den anledningen som det inte påträffades några fynd.

Vid Organistgränd 4 (J, bilaga 1:14) återfanns en välbevarad källargrund som inte finns med på någon karta yngre än 1817, varför den bör vara äldre. Den fördes till Gammelstads fas IV (1700-1817)

Generellt när det gäller fynden för Fjärrvämeundersökningarna 2002, så består de av keramik (i huvudsak fajans och rödgods av typen B II:4), glas, tegel, bränd lera, slagg, kritpipor, olika metallföremål, och massmaterial i form av mängder med tegel och andra byggnadsrester. Fynden kan kopplas till 1700-tal, men främst till 1800- och 1900-tal. (Lindgren 2005).

Några andra, mindre undersökningar

Det tunna lagret med sot och kol från Gammelstads fas I (1000-tal – 1450) har påträffats ytterligare ett antal gånger vid tidigare undersökningar. Även om alla inte är i direkt närhet till fjärrvärmeschakten så är kol- och sotlinsen i sig intressant i sammanhanget:

Vid undersökning 1992-1993 av Gammelstaden 5:11, vid torget (**E**, bilaga 1:14), daterades det tunna sot- och kollagret till 1164-1379 e Kr. Makrofossil- och pollenanalyser visade inga tecken på odling, djurhållning eller andra mänskliga aktiviteter i området. Pollenanalysen visade på en närbelägen strandskog. Även två stolphål påträffades vid den undersökningen och gav dateringar till 1030-1258 e Kr respektive 1046-1277 e Kr (Ann-Charlott Feldt, rapportmanus 1994). Dessa stolphål vittnar om ett första nyttjande av människor.

Vid en schaktningsövervakning för utbyte av brunnar i vägbanan på Västervägen år 2006, påträffades vid Västervägen 9 (**B**, bilaga 1:14), under vägbanans fyllning, raseringslager och omrörda kulturlager också sedimenterad sand med en sot/kollins under. Denna sot/kollins låg ovanpå steril sand. (Östlund 2006). Inga pengar fanns för ¹⁴C-datering, men det är troligt att den skulle få ungefär samma datering som motsvarande kol/sotlins fick på Västervägen 3-5 vid Fjärrvärmeundersökningarna år 2002.

Vid en arkeologisk undersökning med anledning av nybyggnation av hus på tomten till Västervägen 19 (**D**, bilaga 1:14) år 1980, påträffades rester av en byggnad från 1600-1700-talet. En notering om ett 1-2 cm tjockt lager med sot under ett lager av "blålera" gjordes också. (Wallerström 1989)

Vid en schaktkontroll för sänkning av Häradsvägens vägbanan år 2000, togs tre schakt upp på vägens Ö sida. Två var fyndförande, det mittersta och det södra. (**I**, bilaga 1:14). Det mittersta av dessa låg S om Häradsvägens korsning till Bakigatan. Där på fanns på 0,4 m djup orörda kulturlager innehållande obrända ben, spik, kritpipeskaft och en pärla av sten. Det sydligaste av schakten låg vid den NV husknuten av huset på Häradsvägen 8. Längst ner i detta schakt under olika lager av fyllnadsmassor och störda lager påträffades en orörd kol-/sotlins från Gammelstads fas I, ovanpå steril sand. Den daterades dock inte eftersom pengar saknades för den saken. (Lindgren 2000)

Eftersom vi nu är inne på undersökningar som bedrivits i närområdet till 2008 års fjärrvärmearbeten så nämner vi några till:

Vid en schaktkontroll för ett akut kabelfel år 2001 vid Häradsvägen 10 (**H**, bilaga 1:14) påträffades i ett intakt kulturlager ett kopparmynt präglat för Ulrika Eleonora 1719-1720. Där framkom också fajans, keramik av typen B II:4 och ett kritpipeskaft (Wrede 2001). Kulturlagret kan innehållsmässigt föras till Gammelstads fas IV.

Vid en schaktkontroll för en kabeldragning år 1994 vid korsningen Västervägen / Rutviksvägen (**C**, bilaga 1:14) påträffades bl.a. ett trägolv, fajans, keramik av typen B II:4 samt ett kopparmynt med de två första siffrorna i årtalet läsbart: "16 - -". (Wallander 1994) Om kulturlagren var orörda och inte ditschaktade så hör de troligtvis till Gammelstads fas III.

Vid en schaktningsövervakning hösten 2002, inför ett åtgärdsprogram för Världsarvet Gammelstad så påträffades på Skolgränd (**K**, bilaga 1:14) att omrört kulturlager innehållande bl a keramik av typen B II:4, fajans, fönsterglas, buteljglas och hästkosömmar. I närheten ska en gammal kyrkstuga ha stått, och det är troligen resterna av den som man såg i materialet vid denna undersökning (Lindgren 2004).

Fornlämningsmiljö

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet är beläget i Gammelstads kyrkby inom Raä 330 (se bilaga 1:1). Fornlämningsområdet är beläget på en mindre moränrygg mellan Lule älv, som flyter S om kyrkbyn, och en äldre uppgrundad vik i NO. Området är omgivet av flacka åkermarker, allmänningar och nyare bebyggelse. Nivån över havet uppgår idag till mellan 5 och 20 meter.

Historik och fornlämningsmiljö

Raä 330 har beteckningen "område med kulturlager och befintlig bebyggelse". Sannolikt har bebyggelsen i Gammelstads kyrkby sina rötter i medeltid. Platsen ligger centralt i för-

hållande till omgivande byar med rötter i medeltid: Björnsbyn, Sunderbyn, Persön, Avan, Antnäs och Gäddvik. Strax NO om detta område återfinns även fornlämningsområde Raä 593, vilket utgörs av den gamla prästgården. Idag återfinns friluftsmuseum Hägnan inom detta område (bilaga 1:1).

År 1339 omtalas att ett kapell finns i Luleå och 1374 har detta kapell blivit sockenkyrka med egen församling (Nordberg 1965:50ff). Platsen för kapellet är okänd, men det bör ha legat i närheten av prästgården (Bäck 2002:6, Wallerström 1995:92). Platsen för den tidigare prästgården är inte heller belagd, men traditionen (Nordberg 1965:48f) och undersökningar av Raä 539 antyder att den legat i samma område som idag. Det är rimligt att anta att kapellet har legat i Gammelstad, Raä 330, vilket innebär att vi kan räkna med bebyggelse här vid den tiden.

Stenkyrkan som ersatte det tidigare kapellet började byggas under slutet av 1400-talet. Datering av en kolbit påträffad i fogbruk från vapenhuset visar att kalkbränningen ägt rum tidigast 1460 (Flodin 1998:67). När kyrkan står färdig är oklart, men 1492 köpte socknens kyrkoherde in ett nytt psalterium och detta har förknippats med att den nya kyrkan invigs (Flodin 1998:69 och 167f). Vid den tiden var detta den största stenbyggnaden norr om Uppsala, vilket vittnar om platsens betydelse, såväl kyrkligt som ekonomiskt.

Gammelstad har haft sin främsta betydelse som mötesplats. Som en in- och utförselpport för människor och varor. Under den intensiva delen av inlemmandet av Norrbotten i riket låg Gammelstad strategiskt placerat. Tillsammans med bl.a. G:a kyrkbyn i Piteå och Torneå utgjorde Gammelstad en språngbräda för mission och handel inåt landet. De fiskala funktionerna som centralmakten började utöva under medeltid behövde också en plats att utgå ifrån. Även de territoriella anspråken som kungariket Sverige börjar hävda i norr krävde en fast bebyggelse. Detta, kyrkplikten och de långa avstånden är de faktorer som bidragit till bebyggelsens expansion.

Vid tiden för stenkyrkans anläggande var området en del av en ö och Gammelstadsviken en havsvik, som nådde fram till utkanten av dagens kyrkby. När Gammelstad fick stadsrättigheter lagfästa år 1621 var viken fortfarande segelbar. Redan 1649 hade dock landhöjningen gjort att hamnen inte gick att använda. Detta medförde att staden Luleå flyttades till sitt nuvarande läge vid kusten.

Gammelstads kyrkby räknas idag som fast fornlämning och står sedan 1996 på UNESCO:s världsarvslista.

Syfte och målsättning

Syftet med förundersökningen var främst att ta fram ett besluts- och planeringsunderlag inför en eventuell slutundersökning. Utifrån syftet är den huvudsakliga målgruppen länsstyrelsen, olika myndigheter och företagaren/exploatören.

Undersökningen var också ett led i den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden med sikte på att kartlägga Gammelstads ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Detta, samt att få bättre kunskap om medeltida gårdar, handeln och områdets kontaktnät, är något som efterfrågas i Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt.

Metod

Förundersökningen utfördes enligt Länsstyrelsens beslut som en schaktkontroll under pågående schaktning med grävmaskin. Två olika grävmaskiner användes, den större med en skopa som mätte ca 0,5 m i bredd, den mindre hade en skopa som mätte ca 0,4 m i bredd. Schakten var generellt 0,6 – 0,8 m breda och 0,5-0,7 m djupa. Där inga kulturlager, recenta kulturlager, eller endast omrörda kulturlager påträffades så grävdes schakten med maskin till det djup som krävdes för fjärrvärmedragningen. I de fall lagerföljder gick djupare än schaktdjupet så användes jordsond, för att försöka avgöra var orörd mark börjar under nuvarande markyta.

Schakten har i så hög grad som möjligt lagts i anslutning till – eller i – tidigare grävda ledningsschakt eller vägbanor, eller i terrasser med tjocka fyllnadsmassor av recent karaktär.

Där anläggningar påträffades, rensades dessa fram för hand i plan för att avgöra karaktären och utbredningen av lämningarna. Telefonkontakt togs i dessa fall med länsstyrelsen för vidare direktiv, och i alla fall utom ett bedömdes det som att grävningarna kunde fortsätta efter dokumentation. I det sista fallet, ett kulturlager vid Häradsvägen, bedömdes det som att ledningsschaktet inte behövde grävas djupare, och kulturlagret kunde därför lämnas orört.

Schakten dokumenterades i huvudsak genom digitala fotografier (Bilaga 4) och Lager-/schaktbeskrivningar. Profilritningar gjordes endast där lagerföljden ansågs vara extra tydlig eller intressant, och i första hand där prover tagits och/eller anläggningar påträffats. Planritningar ritades där lämningarna var komplicerade med många detaljer som inte skulle synas tydligt i ett fotografi. Profil- och planritningar upprättades i skala 1:10 och 1:20 (bilaga 2). Lager- och schaktbeskrivningar upprättades allteftersom arbetet fortlöpte. Lager- och schaktbeskrivningar återfinns under kapitelrubriken ”Resultat”. Inmätning av schakten och koordinatsättning av undersökta sektioner utfördes med totalstation (RT90 2,5 gon V) av Mecad AB, Piteå.

De fynd som togs in var de som avvek från ”massmaterial” (massmaterial är t ex tråddragen spik och tegel), och som bedömdes kunna ge värdefull information om kulturlagren. Makrofossilprover och ^{14}C -prover togs i schaktets profiler, i säkra kontexter; närmare bestämt i en anläggning och ett brandlager. Även ur makrofossilprovet togs kol för datering. Där information om ålder på anläggningar och kulturlager framgick av fyndens karaktär, togs inga ^{14}C -prover.

Avvikelser från arbetsplan

Provtagning

I den ursprungliga arbetsplanen planerades det för 7 st C^{14} -prover, 7 st vedart-prover (för att verifiera kolet till C^{14} -proverna), 2 makrofossil-prover, och 8 timmar osteologisk analys på benmaterial.

I slutänden togs det två C^{14} -prover som analyserades, och på dessa två gjordes det också en vedartsanalys. Ett prov togs för makrofossilanalys. Inget benmaterial togs tillvara för osteologiska analyser.

När det gäller det faktiska utfallet på antalet prover som faktiskt togs och analyserades jämfört med antalet planerade prover och analyser så hänger detta samman med hur många kontextuellt säkra provtagningsplatser som dök upp i schakten. Väldigt få anläggningar har påträffats över huvudtaget i fjärrvärmeschakten, och väldigt få kulturlager har varit så orörda att de säkert kunnat sägas vara utan kontamination från omrörda lager ovanför.

I några fall gjordes bedömningen att information om ålder och användningsområde på anläggningar och kulturlager gick att avgöra enbart genom fyndinnehållet: Husgrunderna på Organistgränd och på ”Grusvägen utan namn”, avfallsgropen under Bakigatan samt kulturlagret från Häradsvägens Ö huvudschakt. I kulturlagret vid Häradsvägen undveks ytterligare rensning och provtagning också med hänsyn till att kulturlagret skulle lämnas kvar orört. Det benmaterial som påträffades i säker kontext (avfallsgropen under Bakigatan) ute i fält konstaterades utan hjälp av osteologer vara slaktavfall från nöt och gris, varför det föreföll onödigt att ta in ytterligare benmaterial till museets magasin.

Schaktens dragning

Några avvikelser från den ursprungliga arbetsplanen gjordes, där det praktiska arbetet med fjärrvärmerören, tomternas utseende, samt de enskilda husägarnas önskemål gjorde att schakten fick en annan dragning.

I den ursprungliga arbetsplanen skulle schaktarbetena omfatta 790 längdmeter *inklusive* Bakigatan 8, som då ingick i planen för Fjärrvärmen. Istället grävdes 768 längdmeter, *exklusive* Bakigatan 8. Inräknat Bakigatan 8 (21 längdmeter) så blir den jämförbara slutsum-

man på schaktlängden 789 längdmeter. En meters skillnad mot den ursprungliga planen, även om en del schakt har tillkommit och andra strukits. (Anledningen till konstigheterna kring Bakigatan 8 framgår nedan).

Alla nedanstående ändringar angående schaktdragningar gjordes i samråd mellan Luleå Energi AB, Länsstyrelsen, och Norrbottens museums arkeologer:

Bakigatan 8 kom att få ett eget, nytt länsstyrelsebeslut eftersom det på denna fastighet också skulle grävas om för reparation av VA-ledning. Som konsekvens av detta arbete tillkom också senare ett beslut för VA-omgrävning och fjärrvärmeanslutning för Bakigatan 10, en adress som tidigare inte planerats in för fjärrvärme. Även Bakigatan 10 kom att omfattas av ett eget länsstyrelsebeslut, skilt från Fjärrvärmen 2008 och Bakigatan 8.

Schaktet på Gamla Bodenvägen 1 drogs om direkt in på tomten från anslutningen på grannfastigheten Gamla Bodenvägen 3. Detta gjordes för att orsaka så liten skada som möjligt på grannens tomt. En fördel fanns också i att så mycket som möjligt hålla sig i den terrass som skapats med recenta fyllnadsmassor, som finns på Gamla Bodenvägen 1. Detta gjorde det enklare att undvika skador i eventuellt äldre kulturlager som kan ligga under fyllnadsmassorna. Ytterligare en avvikelse var ett extra grenchakt, 2 m långt, som drogs till fastighetens garage för uppvärmning av även detta.

På Häradsvägen så var det ursprungligen planerat enbart ett långschakt, som skulle gå på gatans V sida. Från detta långschakt skulle anslutningar till Häradsvägen 4 och 6 grävas igenom gatubeläggningen. Luleå kommun motsatte sig detta eftersom asfalten är av en dyr specialsort som anpassats till kyrkbyns karaktär, och därför inte ska brytas upp i onödan. Istället så grävdes ytterligare ett långschakt på Ö sidan om Häradsvägen för att ansluta dessa adresser.

Lulevägen 2 ströks på ett tidigt stadium från arbetena med fjärrvärmeledningarna men den fanns med på kartorna i förfrågningsunderlag och länsstyrelsebeslut, varför noteringen bör göras även här. Även Lustigbacken 4 ströks på ett lika tidigt stadium från fjärrvärmearbetena.

Det långa N-S gående schaktet på Organistgränd till Skolgränd 15-19, lades på den Öra sidan av gatan, inte på den västra som det var tänkt i länsstyrelsens ursprungliga beslut. Orsaken var att det föredragna östliga alternativet innebar att schaktet kunde läggas bredvid gatan istället för delvis i gatan, vilket Luleå kommun alltså motsatt sig. I länsstyrelsebeslutet och den reviderade undersökningsplanen så framgår det också att en undersökning av en tidigare påträffad källargrund (Fjärrvärmen 2002) strukits från den första undersökningsplanen. För att undvika en slutundersökning lades fjärrvärmeschaktet istället i grusinfarten till Organistgränd 6, V om platsen med källargrunden.

På Västervägen 3, så lades schaktet på den Ö sidan av garageuppfarten, eftersom husägaren önskade att få bevara plattläggningen på den V sidan om infarten. Bedömningen gjordes att risken var lika stor eller liten att skada någonting av arkeologiskt värde oavsett vilken sida av infarten som schaktet grävdes.

Efter vissa osäkerheter från fastighetsägaren så togs till sist ett beslut om att Västervägen 11A också skulle anslutas, vilket också skedde.

Där schakten skulle korsa Västervägen i höjd med Västervägen 8 / Västervägen 17 gjordes också en ändring. Det var ursprungligen planerat att två schakt skulle korsa vägen från den NÖ sidan av vägen till den SV sidan. Luleå kommun motsatte sig att vägbeläggning skulle förstöras på två ställen, varför vägen korsades endast en gång. Istället gjordes en koppling mellan schaktet till Västervägen 8 och Västervägen 10 inne på tomterna, längs med vägen på dess SV sida.

På Västervägen 8 så grävdes efter ett önskemål från fastighetsägaren ett extra grenchakt för att ansluta garaget till fjärrvärmen. Det extra grenchaktet var 4 m långt.

På Sandåkersvägen 5 så var planeringen från början att två anslutningsschakt skulle dras igenom gatan. Också denna gång minskades påverkan på gatubeläggningen genom att endast gräva ett schakt igenom den, och sedan låta det förgrena sig inne på tomten.

Resultat

Bakigatan 4, 8, 10 samt 'Grusvägen utan namn'

(Bilaga 1:10)

Bakigatan 4

Schaktets längd: 15 m

Schaktets bredd: 0,6 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Schaktets första 6 m närmast hus:

0,0 m – djupare: Recenta fyllnadsmassor

Återstående schakt till anslutning i 'Grusvägen utan namn':

0,0 – 0,3 m: Matjord

0,3 – 0,4-0,5 m: Omrört kulturlager (tegel)

0,4-0,5 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning:

Närmast huset endast recenta fyllnadsmassor där schaktet drogs 6 m längs med husvägg fram till husknut. De omrörda kulturlager som finns i återstående del av schaktet fram till anslutningen i 'Grusvägen utan namn' avbryts av ett VA-schakt med grå fyllnadsmassor 1-4 m från husknuten. De omrörda kulturlagren (brun/mörkbrun jord) har inslag av tegel.

Datering:

1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Bakigatan 8, Bakigatan 10

Bakigatan 8 behandlas i en separat rapport (Lst dnr 431-11776-08, Nbm dnr 413-2008)

Bakigatan 10 behandlas i en separat rapport (Lst dnr 431-11989-08, Nbm dnr 442-2008),

Grusvägen utan namn

Schaktets längd: 55 m (inklusive Bakigatans vägbana)

Schaktets bredd: 0,6-0,8 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Schaktet som helhet:

0,0 – 0,3 m: Vägfyllnadsmassor

0,3 – 0,45 m: Omrört kulturlager, (enstaka tegel, enstaka porslin)

0,45 – djupare: Orörd sand

0 – 12 m från schaktets början i Ö:

0,0 – 0,2 m: Vägfyllnadsmassor

0,2 – 0,25 m: Gammal markyta / växtrester 0,02-0,05 m tjock

0,25 – 0,3 m: Sand, grå siltig.

0,3 – 0,4: Planeringsmassor (enstaka tegel)

0,4 – 0,45: Gammal markyta med inslag av rötter. 0,02 m tjock.

0,45 – 0,6: Brun jord

0,6 – djupare: Orörd sand.

12 till 17 m från schaktets början i Ö

0,0 – 0,3 m: Vägfyllnadsmassor

0,3 – 0,5 m: Kulturlager (raserad byggnad, 1900-tal)

0,5 – djupare: Orörd mark.

Ca 42 – 46 m från schaktets början i Ö

0,0 – 0,3 m: Vägfyllnadsmassor

0,3 m – djupare: Fyllnadsmassor, grå finkornig sand, för VA-ledning

Ca 46 till 50 m från schaktets början i Ö:

0,0 – 0,15 m: Vägfyllnadsmassor

0,15 – 0,3-0,4 m: Omrörda kulturlager, mörkbruna (tegel, porslin, krit-piperest)

- 0,3-0,4 – 0,5 m Fyllnadsmassor / ljus sand kolstrimmor, omrört
0,5 m – djupare: Orörd sand
- Beskrivning:** Schaktet grävdes från Sandåkersvägen i Ö till Bakigatan i V. Generellt så består de omrörda kulturlagren i längschaktet under 'Grusvägen utan namn' av brun/mörkbrun jord innehållande tegel och porslin. I den östligaste delen av schaktet (0 – 12 m), är flera planeringslager lagda ovanpå gamla marktytor, men endast enstaka tegel och porslin framkommer i lagren. I den del av schaktet som är närmast Bakigatan i V, väster om schaktet för VA-ledningen, ökar tjockleken på de kulturpåverkade lagren, även om de är omrörda och där påträffades förutom tegel även en del av en kritpipa. I schaktmassorna från den raserade byggnaden som påträffades 12 till 17 m från schaktets Ö ände påträffades förutom sten, tegel och träddragen spik också tjärpapp från byggnadens tak.
- Datering:** 1800-1900-tal, med inslag av 1700-tal i schaktets N del närmast Bakigatan. (Bedömning utifrån fynd).

Bakigatan (under vägbanan)

- Schaktets längd:** Del av schaktet i Grusvägen utan namn, 50-55 m från dess början i Ö.
- Schaktets bredd:** 0,6-0,8 m
- Schaktets djup:** 0,6 m
- Lagerföljd:** 0,0 – 0,1-0,25 m: Vägfyllnadsmassor
0,1-0,25 – 0,3-0,4 m: Omrört kulturlager, brunrå (tegel)
0,3-0,4 – djupare: Orörd sand vid sidan av och under avfallsgrop
0,3-0,4 – 0,6 m: Avfallsgrop, (mörkbrun, brunröd & ljusbeige sand, samt sotigt grå & svart sand), (kritpipor, ben, buteljglas, glas från föremål, fönsterglas).
- Beskrivning:** På den plats där 'Grusvägen utan namn' korsar Bakigatans vägbanå, NV om Bakigatan 8, påträffades en avfallsgrop på 0,3 m djup. Den syntes i plan som en oregelbundet halvmåneformad fläck, 1,0 x 0,4 m, (med det längsta måttet i schaktets längdriktning). Den andra halvan av gropen/fläcken gick in i schaktprofilen och förblev därmed orörd av fjärrvärmedragningen. Avfallsgropen innehöll delar av kritpipor, glasrester och slaktavfall. Slaktavfallet är ben från vad som bedömdes vara gris och nötkreatur. Gropens begränsning åt sidorna och nedåt utgjordes av ett delvis förkolnat material, möjligtvis näver.
- Inplockade fynd:** Kritpipor del av (F5), Föremål, del av askkopp (F12), Butelj, del av (F13), Planglas, fönsterglas (F14). (Bilaga 3):
- Ritning:** Bilaga 2:3
- Datering:** Avfallsgrop: 1700-tal till 1830-tal. (Bedömning utifrån fynd)
Övriga, omrörda kulturlager 1800-1900-tal. (Bedömning utifrån fynd).

Avfallsgrop under Bakigatans vägbanå, fotograferad i plan. Måttstocken är vikt i vinkel vid 1 m längd. Foto: Olof Östlund © Norrbottens museum. Nbm accnr 2008:279:058

Gamla Bodenvägen 1, 6, 7A och 7B

(Bilaga 1:6 och 1:7)

Gamla Bodenvägen 1

Schaktets längd:	32 m (inkl 2 m anslutning till garage)
Schaktets bredd:	0,6-0,8 m
Schaktets djup:	0,6-0,7 m
Lagerföljd:	<p>0-4 m från schaktets början i N vid anslutn. till befintligt schakt: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 – 0,3-0,4 m: Omrört kulturlager, mörkbrunt (tegel) 0,3-0,4 m – djupare: Orörd sand/morän</p> <p>4-12 m från schaktets början i N vid anslutn. till befintligt schakt: 0,0 – 0,6-0,7 m: Matjord (plastslevar, klädnypor, tegel) 0,6-0,7 m – djupare: Ingen synlig gräns var orörd sand börjar. (Sondning)</p> <p>12-22 m från schaktets början i N vid anslutn. till befintligt schakt: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 – 0,5 m: Omrört kulturlager, mörkbrunt (tegel, fajans) 0,5 m – djupare: Orörd sand</p> <p>22-25 m från schaktets början i N vid anslutn. till befintligt schakt: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 m – djupare: Fyllnadsmassor (gråbruna) för VA-schakt</p> <p>25-30 m från schaktets början i N vid anslutn. till befintligt schakt, d v s närmast huset på Bodenvägen 1: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 – 0,3-0,5 m: Recenta fyllnadsmassor 0,3-0,5 m – djupare: Orörd sand</p> <p>Anslutning till garage: 0,0 – 0,2: Matjord / Grus 0,2 – 0,3-0,5 m: Recenta fyllnadsmassor 0,3-0,5 m – djupare: Orörd sand</p>
Beskrivning:	<p>Schaktet utgår från befintligt fjärrvärmeledning på Bodenvägen 3 i N. Den befintliga fjärrvärmeledningen grävdes fram för att lokalisera dess skarvar innan grävning påbörjades för den nya ledningen. Det nya ledningsschaktet drogs efter konsultation med länsstyrelsen direkt in på tomten på Bodenvägen 1. Där grävdes schaktet till en början i en terrass med påförda recenta fyllnadsmassor / matjord. I schaktets mitt-del fanns omrörda kulturlager.</p>
Datering:	1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Gamla Bodenvägen 6 (inklusive passering av Västervägen 4)

Schaktets längd:	37 m
Schaktets bredd:	0,6 – 1,0 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	<p>0,0 – 0,1-0,2 m: Matjord 0,1-0,2 – 0,5 m: Recenta fyllnadsmassor. 0,5 – 0,6 m: Omrört kulturlager (tegel, porslin), N om huset på Västervägen 4. 0,5-0,7 – djupare: Orörd sand.</p>
Beskrivning:	<p>Schaktet till Bodenvägen grävdes från den fjärrvärmehuvudledning som ligger under Västervägen, över tomten Västervägen 4. Ett tunt</p>

omrört kulturlager med tegel och porslin påträffades fläckvis under recenta fyllnadsmassor. Detta omrörda kulturlager var som tjockast ungefär 0,1 m tjockt, syntes tydligast N om huset på Västervägen 4, och tunnades ut längre söderut i schaktet. Sondning i schaktet visade att orörd mark börjar på mellan 0,5 och 0,7 m djup. Den del av schaktet som grävdes på tomten till Bodenvägen 6 innehöll enbart recenta fyllnadsmassor.

Datering: 1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Gamla Bodenvägen 7A och 7B

Schaktets längd: 8 m

Schaktets bredd: 0,7-0,8 m

Schaktets djup: 0,6-0,7 m

Lagerföljd: 0,0 – 0,05 m: Asfalt

0,05 – 0,7 m: Recenta fyllnadsmassor.

0,7 – djupare: Orörd sand

Beskrivning: I schaktet finns enbart recenta fyllnadsmassor (sand, småsten, tegel och isolering). Vid sondning framkom orörd mark på 0,7 m djup under dagens markyta.

Datering: Recent (Nutid)

Häradsvägen 1, 3, 4, 5, 6, 7 samt Kaptensgården (inklusive anslutning över tomten på Häradsvägen 8)

(Bilaga 1:11)

Häradsvägen 8, anslutning från Bakigatan till Häradsvägen. (Förlängningen av "Grusvägen utan namn")

Schaktets längd:	20 m
Schaktets bredd:	0,6-0,7 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	<p>De 17 m längst i Öer, närmast Bakigatan: 0,0 – 0,1 m: Matjord (otydlig gräns mot lagret under) 0,1 – 0,3-0,4 m: Omrört kulturlager (tegel) 0,3-0,4 – djupare: Orörd sand</p> <p>De 3 m längst i V, närmast Häradsvägen: 0,0 – 0,15 m: Grus / bärlager 0,15 – 0,25-0,30 m: Omrört kulturlager blandat med matjord (tegel) 0,30 m – djupare: Orörd sand</p>
Beskrivning:	<p>Schaktet börjar vid staketet mot Bakigatan och ansluter huvudschaktet från "Grusvägen utan namn" till Häradsvägen. De första 10 m är gräsmatta som innehåller mycket rötter. Matjorden är inblandad i underliggande omrörda kulturlager i större delen av schaktet bortsett från de sista 3 m närmast Häradsvägen där ett gruslager (infart) ligger överst. Endast enstaka tegelbitar påträffades i det omrörda kulturlagret.</p>
Datering:	1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Huvudschakt Ö om Häradsvägen (Häradsvägen 6 och 4)

Schaktets längd:	30 m
Schaktets bredd:	0,5-0,6 m
Schaktets djup:	0,5 m
Lagerföljd:	<p>De 3 m längst i N (infarten till Häradsvägen 8): 0,0 – 0,15 m: Grus / bärlager 0,15 – 0,3 m: Omrört kulturlager (tegel, porslin) 0,3 – djupare: Orörd sand</p> <p>3- 18 m (Häradsvägen 6): 0,0 – 0,5 m: Fyllnadsmassor, gammalt ledningsschakt (tegel. matjord) 0,5 m – djupare: Orörd sand</p> <p>18-26 m (Häradsvägen 4 och 6): 0,0 – 0,5 m: Fyllnadsmassor, gammalt ledningsschakt (tegel. matjord) 0,5 – 0,65 m: Kulturlager, raseringslager (Kritpipor, keramik) 0,65 m – djupare: Orörd sand</p> <p>26-30 m (Häradsvägen 4): 0,0 – 0,5 m: Fyllnadsmassor, gammalt ledningsschakt (tegel. matjord) 0,5 m – djupare: Orörd sand</p>
Beskrivning:	<p>Schaktet börjar i N sidan av grusinfarten till Häradsvägen 8, och löper söderut, till största delen i en befintlig nedgrävning för en elledning / teleledning. Följaktligen fanns i schaktet främst fyllnadsmassor. Emellertid framkom 18 m in i schaktet relativt ett relativt intakt kulturlager med tidsmässigt enhetligt material (kritpipor och keramik av typen BII:4, alltså rödgods) Efter konsultation med länsstyrelsen togs beslutet att schaktet inte skulle grävas djupare än 0,5 m för att undvika skador på kulturlagret. Ett representativt urval av fynd togs in (bilaga 3).</p>
Inplockade fynd:	Kritpipor, del av (F6), Keramik, rödgods, BII:4 (F7), Fajans (F15). (Bilaga 3).
Datering:	1700-tal (Bedömning utifrån fynd)

Huvudschakt Ö om Häradsvägen, 18-30 m in i schaktet. Det svarta som börjar vid grusinfarten är kulturlager. Foto: Olof Östlund © Norrbottens museum. Nbm acc nr 2008:279:065

Del av kritpipa hittad i Kulturlagret framför grusinfarten på bilden till vänster. En av kritpipedelarna från F 6. Foto: Olof Östlund © Norrbottens museum. Nbm acc nr 2008:279:083

Huvudschakt V om Häradsvägen

Schaktets längd: 67 m
 Schaktets bredd: 0,7-0,8 m (1,3 m vid ett stenblock utanför garageinfart på Häradsv. 5.
 Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd: **Generell lagerföljd i vägschaktets 30 första meter i S:**
 0,0 – 0,2 m: Matjord / recenta fyllnadsmassor /grus
 0,2 – 0,7 m: Omrört kulturlager (tegel, fajans, ben, keramik, planglas, buteljglas, kritpipor, metallskrot)
 0,7 m – djupare: Orörd sand (sondat)

Generell lagerföljd i vägschaktets avslutande 37 meter i N:
 0,0 – 0,2 m: Matjord / recenta fyllnadsmassor /grus
 0,2 – 0,45 m: Omrört kulturlager (tegel, fajans, ben, keramik, planglas, buteljglas, kritpipor, metallskrot)
 0,45 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Schaktet börjar vid garageinfarten till Häradsvägen 1 i S och fortsätter sedan norrut vid sidan av vägbanan. Anslutningen till huvudschaktet går över Häradsvägen mellan Häradsvägen 8 och Häradsvägen 5. Schaktet grävdes bredare vid infarten till Häradsvägen 5. Eftersom där låg ett markfast stenblock som inte gick att få bort så grävdes ledningsschaktet bredvid istället.

Omrörda kulturlager finns i hela schaktets längd, men tjockare och djupare i den södra hälften av schaktet. Innehållet är ändå blandat med metallskrot och planglas från 1900-tal tillsammans med rödgodskera- mik (BII:4), kritpipedelar och fajans från 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Utanför Häradsvägen 3 påträffades F 8, en skärva av fajans, med ost-indiskt motiv.

Inplockade fynd: Fajans (F8), Krus, del av (F9), Fajans (F10), Kritpipa, del av (F16), Flaska, del av (F17). (Bilaga 3).

Datering: 1700-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Skärva av fajans hittad i huvudschaktet V om Häradsvägen. Ostindiskt motiv: Man med fågel sittande i handen. Foto: Olof Östlund © Norrbottens museum.
Nbm acc nr 2008:279:081

Häradsvägen 1

Schaktets längd: 5 m
Schaktets bredd: 0,7 m
Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

De första 2 m från huset/garaget i V:

0,0 – 0,05 m: Stenplattor
0,05 – 0,25 m: Recenta fyllnadsmassor (Grått grus)
0,25 – 0,6 m Recenta fyllnadsmassor (Ljusbrun sand)
0,3 – djupare: Orörd sand

Återstående 3 m ut till Häradsvägen:

0,0 – 0,05 m: Stenplattor
0,05 – 0,20 m: Recenta fyllnadsmassor (Grått grus)
0,20 – 0,40 m: Recenta fyllnadsmassor (Ljusbrun sand)
0,40 – 0,65 m: Omrört kulturlager (Mörkbrunt med inslag av tegel, ben, porslin, fajans, keramik (rödgoods), planglas och buteljglas)
0,65 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning:

Schaktet grävdes i garageinfarten till huset. Under fyllnadsmassorna fanns ett par m från huset ett omrört kulturlager med blandat fyndmaterial från olika tidsperioder. Det omrörda kulturlagret var ovanligt tjockt jämfört med övriga schakt där liknande lager påträffats under schaktningen. Gränsen till orörd sand sondades fram.

Datering:

1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Häradsvägen 3

Schaktets längd:	5 m
Schaktets bredd:	0,6 m
Schaktets djup:	0,5-0,6 m
Lagerföljd:	De första 2 m från huset/garaget i V: 0,0 – 0,05 m: Asfalt 0,05 m – djupare: Recenta fyllnadsmassor (Ljusbrun sand m grus) Återstående 3 m ut till Häradsvägen: 0,0 – 0,05 m: Asfalt 0,05 – 0,50 m: Recenta fyllnadsmassor (Ljusbrun sand m grus) 0,50 – 0,55-0,60 m: Omrört kulturlager (Mörkbrunt med inslag av tegel, fajans, rödgods-keramik (B II:4), ben, planglas och buteljglas) 0,65 m – djupare: Orörd sand
Beskrivning:	Schaktet grävdes i garageinfarten till huset. Ett par m från huset, under fyllnadsmassorna fanns ett omrört kulturlager med blandat fyndmaterial från olika tidsperioder.
Datering:	1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Häradsvägen 5

Schaktets längd:	5 m
Schaktets bredd:	0,6-0,7 m
Schaktets djup:	0,4-0,6 m
Lagerföljd:	De första 2 m från huset/garaget i V: 0,0 – 0,05 m: Asfalt 0,05 – 0,2 m: Recenta fyllnadsmassor (Grått grus) 0,2 – 0,6-0,7 m Recenta fyllnadsmassor (Grå sand) 0,6-0,7 m – djupare: Orörd sand Återstående 3 m ut till Häradsvägen: 0,0 – 0,05 m: Asfalt 0,05 – 0,15 m: Recenta fyllnadsmassor (Ljusbrun sand m grus) 0,15 – 0,25-0,35 m: Omrört kulturlager (Svartbrunt med inslag av tegel och sot) 0,25-0,35 m – djupare: Orörd sand
Beskrivning:	Schaktet grävdes i garageinfarten till huset. Ett par m från huset, under fyllnadsmassorna fanns ett omrört kulturlager med fyndmaterial från relativt sen tid.
Datering:	1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Häradsvägen 7

Schaktets längd:	6 m
Schaktets bredd:	0,6 m
Schaktets djup:	0,5 m
Lagerföljd:	De första 3 m från huset/garaget i S: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 – 0,5 m: Omrört kulturlager (tegel) 0,5 m – djupare: Orörd sand Återstående 3 m ut till Kaptensgården-schaktet: 0,0 – 0,2 m: Matjord 0,2 – 0,5 m: Recenta fyllnadsmassor 0,5 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Schaktet grävdes från garaget/huset fram till fjärrvärmeschaktet som går mellan Häradsvägen och Kaptensgården. Omrörda kulturlager med inslag av tegel påträffades närmast garaget/huset, men längre ut i gräsmattan fanns enbart recenta fyllnadsmassor.

Datering: 1900-tal - Recent (Bedömning utifrån fynd)

Kaptensgården

Schaktets längd: 24 m
Schaktets bredd: 0,5-0,6 m *OBS Schaktbredden på bilaga 1:11 är felaktig pga. inmättningsfel. Den här angivna bredden är den korrekta!*

Schaktets djup: 0,5 m

Lagerföljd: **De första 3 m från Häradsvägen i Ö:**
0,0 – 0,2 m: Matjord / recenta fyllnadsmassor
0,2 – 0,4 m: Omrört kulturlager (mörkbrunt-svart innehållande tegel, kritpipedelar, glas, porslin, fajans)
0,5 m – djupare: Orörd sand

Återstående 21 m till Kaptensgården:
0,0 – 0,1-0,2 m: Matjord
0,2 – 0,7-1,0 m: Recenta fyllnadsmassor (innehållande tegel, träflis, kapsyler, glas).
0,7-1,0 m – djupare: Orörd sand (Sondat)

Beskrivning: Schaktet grävdes från Häradsvägen fram till Kaptensgården. Omrörda kulturlager med inslag av tegel påträffades närmast gatan, men längre in på tomten fanns enbart ett mäktigt påfört lager med recenta fyllnadsmassor.

Datering: 1900-tal - Recent (Bedömning utifrån fynd)

Kantorsvägen 8, 26-32 och 39-47

(bilaga 1:4 och 1:5)

Kantorsvägen 8

Schaktets längd: 18 m

Schaktets bredd: 0,8-0,9 m

Schaktets djup: 0,7 m

Lagerföljd:

På tomten:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1-0,7 m: Recenta fyllnadsmassor

Under vägbanan vid schaktanslutningen till befintligt schakt:

0,0 – 0, 5 m: Vägfyllnadsmassor

0,5 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Hela nedre delen av tomten (den SV delen) är en uppbyggd terrass där sandmassorna, enligt uppgift från husägaren, kommer från Kallaxheden. I sanden finns inslag av sten 0,2-0,3 m stora.

Datering: Recent (Nutid)

Kantorsvägen 26-28

Schaktets längd: 15 m

Schaktets bredd: 0,6 m

Schaktets djup: 0,5-0,7 m

Lagerföljd:

På tomten:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1 – 0, 5-0,7 m: Recenta fyllnadsmassor.

0,7 m – djupare: Ingen synlig gräns var orörd sand börjar. (Sondning)

Under vägbanan vid schaktanslutningen till befintligt schakt:

0,0 – 0, 5 m: Vägfyllnadsmassor

0,5 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Tomten mellan gata och hus är en terrass uppbyggd av recenta fyllnadsmassor (sand). Vid sondning i schakten kunde inte ursprunglig markyta eller orörd mark påträffas

Datering: Recent (Nutid)

Kantorsvägen 30-32

Schaktets längd: 15 m

Schaktets bredd: 0,6 m

Schaktets djup: 0,55-0,90 m

Lagerföljd:

På tomten:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,0 – 0, 55-0,90 m: Recenta fyllnadsmassor

Under vägbanan vid schaktanslutningen till befintligt schakt:

0,0 – 0, 4 m: Vägfyllnadsmassor

0,4 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Tomten mellan gata och hus är en terrass uppbyggd av recenta fyllnadsmassor (sand). Fyllnadsmassorna innehåller recent skräp i form av bitar av plaströr och isolering. Hårt packad sand i terrassen gör det svårt komma igenom med sonden för att avgöra var orörd mark tar vid inne på tomten.

Datering: Recent (Nutid)

Kantorsvägen 39-41

Schaktets längd: 6 m
 Schaktets bredd: 0,6 m
 Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd: **Närmast huset, schaktets NV del:**
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

I schaktets SÖ del närmast vägen:
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,2-0,3 m: Recenta fyllnadsmassor
 0,2-0,3 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: De 5 m som är närmast hus i NV består enbart av fyllnadsmassor (sand). Ordentligt djupt grävt för husgrund; det gick inte att med hjälp av sonden se hur djupt fyllnadsmassorna sträckte sig. I schaktets SÖ del framkommer orörd mark på 0,2 – 0,3 m djup, mellan nedgrävningar för dräneringsrör och telekablar.

Datering: Recent (Nutid)

Kantorsvägen 43-45

Schaktets längd: 6,5 m
 Schaktets bredd: 0,6 m
 Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd: **Närmast huset, schaktets NV del:**
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

I schaktets SÖ del närmast vägen:
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,10-0,15 m: Recenta fyllnadsmassor
 0,10 – 0,15 m: Omrört kulturlager (tegel), en lins ca 0,01 – 0,05 m tjock
 0,10-0,15 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: De 4 m som är närmast hus i NV består enbart av djupt grävda fyllnadsmassor (sand). I schaktets SÖ del framkommer under fyllnadsmassorna orörd mark på 0,10 – 0,15 m djup. En tunn lins med ett omrört eller planerat, mörkbrunt kulturlager finns i gränsen mellan fyllnadsmassor och orörd mark. Troligtvis det understa av vad som återstår av plöjd åkermark. En tegelbit hittades i det omrörda kulturlagret.

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Kantorsvägen 47-49

Schaktets längd: 7 m
 Schaktets bredd: 0,6 m
 Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd: **Närmast huset schaktets NV del:**
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

I schaktets SÖ del närmast vägen:
 0,0 – 0,05 m: Asfalt / Matjord
 0,05 – 0,3 m: Recenta fyllnadsmassor
 0,3 – 0,5 m: Orörd sand

Beskrivning: Den del av schaktet som är närmast hus i NV består enbart av djupt grävda fyllnadsmassor (sand). I schaktets SÖ del intill vägen framkommer under fyllnadsmassorna ett omrört kulturlager mark under as-

falten på ca 0,3 m djup. Det fortsätter sluttande ner i schaktet mot NV till schaktets botten på 0,6 m djup. Det omrörda kulturlagret är ca 0,2 m tjockt, och innehåller tegel och träddragen spik.

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Lustigbacken 5

(bilaga 1:7)

Schaktets längd: 17 m
 Schaktets bredd: 0,8-0,9 m
 Schaktets djup: 0,5-0,6 m
 Lagerföljd: 0,0 – 0,1 m: Matjord
 0,1 – 0,5-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.
 0,5-0,6 – djupare: Berggrund
 Beskrivning: Från huset och ca 8 m ut i schaktet finns enbart recenta fyllnadsmassor (sand). Under fyllnadsmassorna är urberg. Återstående del av schaktet har under fyllnadsmassorna den ursprungliga naturliga markytan med torv och ett 0,1 – 0,2 m tjockt naturligt marklager innehållande en stor mängd trädrötter, innan berggrunden tar vid.
 Datering: Recent (Nutid)

Organistgränd 6, Skolgränd 15-19

(bilaga 1:3)

Schakt NNÖ-SSV (Organistgränd 6)

Schaktets längd: 24 m
 Schaktets bredd: 0,5 m
 Schaktets djup: 0,6 m
 Lagerföljd: **De 6 m närmast huset i S:**
 0,0 – 0,1 m: Matjord
 0,1-0,5 m: Omrört kulturlager (mörkbrun sand med inslag av tegel, träddragen spik, porslin, ben)
 0,5 – djupare: Orörd sand (beige, rostfärgad)
Den mittersta delen av schaktet 6-17 m från dess början i S:
 0,0 – 0,1 m: Matjord
 0,1 – 0,3-0,4 m: Omrörda kulturlager (brun sand med inslag av tegel)
 0,3-0,4 m – djupare: Orörd sand (beige, rostfärgad)
Den nordligaste delen av schaktet 17-23 m från dess början i S:
 0,0 – 0,1 m: Matjord
 0,1-0,5 m: Recenta fyllnadsmassor (grå sand/lera)
 0,5 – djupare: Orörd sand.
 Beskrivning: De första 6 m i SSV består av omrörda kulturlager innehållande tegel och brun/mörkbrun jord. Djupare än 0,5 m är orörd sand, bortsett från vid NV-hörnet av bostadshuset på Organistgränd 6, där det omrörda kulturlagret går djupare än schaktets djup. Vid sondning framkom orörd sand på motsvarande 0,7 m under markytan. Även på detta djup strax ovanför orörd sand, innehåller det omrörda kulturlagret träddragen spik, ben och tegel.
 Den mittersta delen av schaktet tunnar det omrörda kulturlagret ut och endast enstaka tegel syns i det. 10 m från schaktets början i S är resterna av ett dike, ifyllt med grus och sten.

17 m från schaktets början är recenta fyllnadsmassor (grå lera/sand) från omgrävning på 1970-80-talet enligt husägare. De grå fyllnadsmassorna tar slut ca 23 m från schaktets början, just innan schaktet grävdes vidare i 90°vinkel, (se V-Ö schakt nedan).

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Schakt V-Ö (Organistgränd 4)

Schaktets längd: 10 m (+ 7 m i befintligt fjärrvärmeschakt)

Schaktets bredd: 0,5 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

De västra 5 m av schaktet:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1-0,5 m: Recent fyllnadsmassor (grå sand/lera)

0,5 – djupare: Orörd sand.

De östra 5 m av schaktet:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1-0,5 m: Omrört kulturlager / matjord (med inslag av tegel)

0,5 – djupare: Orörd sand.

De återstående 7 m är i befintligt fjärrvärmeschakt och ingick ej i undersökningsområdet.

Beskrivning: Omrörda kulturlager, innehållande tegel, och matjord närmast huset i Ö (Organistgränd 4). I det nya schaktets V del är nya fyllnadsmassor från 1970-1980-tal.

Inplockade fynd: Keramik, rödgods, BII:4 (F1), Hästkosöm (F11). (Bilaga 3).

Datering: 1800-1900-tal – Recent (Bedömning utifrån fynd).

Schakt N-S (Organistgränd 4/Skolgränd 15-19)

Schaktets längd: 47 m

Schaktets bredd: 0,5 – 1,0 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Generell lagerföljd:

0,0 – 0,2-0,3 m: Matjord

0,2-0,3 – 0,7 m: Omrörda kulturlager (tegel, spik, porslin)

0,7 – djupare: Orörd sand. (sondning)

Schaktets nordligaste del, 6 m längst i N:

0,0 – 0,2 m: Matjord

0,2 – 0,6 m : Omrört kulturlager (grundstenar, tegel, spik, porslin)

Beskrivning: 3 m från schaktets början i S (vid Organistgränd 4), påträffades en mörkbrun/svartbrun färgning som innehöll keramik. Färgningen är avklippt av schakt från VA-ledningar och andra ledningar i S och V. Keramiken tillvaratogs (F 1), men bedömdes senare, vid närmare påseende inte vara äldre än 1800-1900-tal.

24 m från schaktets början i S påträffades rester av kakelugn och svartbränt tegel som troligtvis kommer från skorsten. Enligt uppgift från de boende har ett hus tidigare stått här och det som syns i schaktet förefaller vara rester av detta.

Schaktets sista 6 m, vid kyrkstuga 153, innehöll resterna av en husgrund, bestående av omrörda massor med grundstenar, samt en i betong gjuten vattenavledningsränna. Grundstenarna började framträda på 0,2-0,3 m djup. I jorden i och kring husgrunden fanns buteljglas, tegel, porslin, planglas och trådspik. Grundstenarna är utplanerade och överfyllda innan nuvarande kyrkstuga placerades på platsen.

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Rest av husgrund vid kyrkstuga 153 (se beskrivning föregående sida) på Organistgränd.
Foto: Olof Östlund ©
Norrbotens museum.
Nbm acc nr 2008:279:005

Schakt V-Ö Skolgränd 15-19

Schaktets längd: 7 m

Schaktets bredd: 0,5 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd: 0,0 – 0,2 m. Grus/bärlager och matjord
0,2 – 0,6-0,7 m: Omrörda kulturlager (tegel)
0,6-0,7 – djupare: Orörd sand. (sondning)

Beskrivning: Schakt från kyrkstuga 153, tvärs genom orkestergränds körbana till Skolgränd 15-19. Under bärlager till väg finns omrörda kulturlager (brun/mörkbrun jord) innehållande tegel.

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd).

Rutviksvägen 11

(bilaga 1:8)

Schaktets längd:	21 m
Schaktets bredd:	ca 0,8 m
Schaktets djup:	0,6-0,8 m
Lagerföljd:	<p>De 9 m närmast huset i N 0,0 – 0,05 m: Grus 0,05 – 0,5-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor 0,5-0,6 m – djupare: Orörd sand.</p> <p>De nästkommande 7 m av schaktet. 0,0 – 0,05 m : Matjord 0,05 – 0,1 m: Recenta fyllnadsmassor 0,1 – 0,3-0,4: Omrörda planerade kulturlager (tegel, fajans, buteljglas) 0,3-0,4 – djupare: Orörd sand</p> <p>Den avslutande delen av schaktet mot Västervägen i S: 0,0 – 0,4-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor 0,4-0,6 – djupare: Orörd sand</p>
Beskrivning:	<p>De första 9 m närmast huset i N är en grusad uppfart som har grävts ur för bättre bärighet, därav de recenta fyllnadsmassorna (grus / sand). De nästkommande 7 m av schaktet innehåller omrörda och planerade svartbruna kulturlager med inslag av tegel, fajans och buteljglas. Återstående del av schaktet mot Västervägen i S består av recenta fyllnadsmassor (grå sand) från tidigare schaktningsarbeten kring en VA-ledning.</p>
Datering:	1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Sandåkersvägen 5 abc och 7 ab

(bilaga 1:10)

Sandåkersvägen 5 a, b, c

Schaktets längd:	28 m (Alla delschakten sammanräknade)
Schaktets bredd:	ca 0,8 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	<p>Sandåkersvägen 5 c 0,0 – 0,05: Matjord 0,05 – 0,3-0,4 m: Recenta fyllnadsmassor 0,3-0,4 – djupare: Orörd sand</p> <p>Sandåkersvägen 5 a och b 0,0 – 0,35 m: Matjord/sand 0,35 – 0,55-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor Ca 0,6: Gammal markyta med någon cm tjock torv. 0,6 – Djupare: Orörd sand</p> <p>Schaktet tvärs genom Sandåkersvägen 0,0 – 0,35: Fyllnadsmassor/bärlager 0,35 – djupare: Orörd sand</p>
Beskrivning:	<p>Schaktet från fjärrvärmens huvudledning grenar sig på tre anslutnings-schakt. Terrassen kring flerfamiljshuset på Sandåkersvägen 5 är enbart uppbyggd av recenta fyllnadsmassor. Delvis har marken planats ut innan den täcktes, därför finns torvlinsen av den ursprungliga markytan bara framför ena halvan av huset. Marken därunder saknar dock helt någon form av kulturlager.</p>
Datering:	Recent (Nutid)

Västervägen (huvudschakt längs med vägen)

(bilaga 1:8 och 1:9)

Västra halvan av huvudschaktet; Från Västervägen 9 i V fram till mitten av korsningen mot Rutviksvägen i Ö

Schaktets längd:	81 m
Schaktets bredd:	0,8 – 0,9 m
Schaktets djup:	0,6 – 0,9 m
Lagerföljd:	<p>Generell lagerföljd i vägschaktet:</p> <p>0,0 – 0,05 m: Matjord</p> <p>0,05 – 0,2-0,3 m: Recenta fyllnadsmassor.</p> <p>0,3 – djupare: Orörd sand</p> <p>20 – 35 m från vägschaktets början vid Västervägen 9:</p> <p>0,0 – 0,05 m: Matjord</p> <p>0,05 – 0,2-0,3 m: Recenta fyllnadsmassor.</p> <p>0,3 – 0,4 m: Gammal markyta med torv</p> <p>0,4 m – djupare: Orörd sand.</p> <p>47 – 70 m från vägschaktets början vid Västervägen 9:</p> <p>0,0 – 0,05: Matjord</p> <p>0,05 – 0,2 m: Recenta fyllnadsmassor.</p> <p>0,2 – 0,4 m: Recenta fyllnadsmassor med inslag av tegel</p> <p>0,4 – 0,7 m: Omrört kulturlager (sot, trä tegel, fajans, buteljglas planglas).</p> <p>0,7 m – djupare: Orörd sand.</p>

Beskrivning:	<p>Schaktet började grävas längs med Västervägen från adressen Västervägen 9, där befintlig huvudledning skulle förlängas österut. Schaktet drogs i vägens norra kant, så nära vägen att den del av schaktet som låg närmast asfalten bestod av bärlager för vägbanan. Från detta schakt drogs kortare anslutningsschakt in till husen. Från vägschaktets början vid Västervägen 9 och fram till ca 2 m innan anslutningen ner mot huset på 11 A, bestod vägschaktet enbart av recenta fyllnadsmassor, och under dessa orörd mark. Ca 2 m V om avstickaren till Västervägen 11 A syntes förutom ovan nämnda lager dessutom den gamla markytan i form av ett svartbrunt 0,1 m tjockt torvlager med rötter. Denna gamla markyta syntes i 15 m av schaktlängden.</p> <p>Ca 7 m Ö om anslutningen till Västervägen 11 B och fram till anslutningen till Rutviksvägen så börjar ett omrört och planerat kulturlager att dyka upp i schaktet under fyllnadsmassorna. Kulturlagret innehåller sot, trä, tegel, fajans, buteljglas och planglas. .</p>
Datering:	1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Ö halvan av huvudschaktet; Från korsningen mot Rutviksvägen i V fram till Västervägen 19 i Ö.

Schaktets längd:	81 m
Schaktets bredd:	0,6-0,8 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	<p>Generell lagerföljd i vägschaktet:</p> <p>0,0 – 0,2- m: Matjord</p> <p>0,2 – 0,4- 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.</p> <p>0,4-0,6 – djupare: Orörd sand</p> <p>0 – 16 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen:</p> <p>0,0 – 0,05 m: Asfalt</p> <p>0,05 – 0,6 m: Grus/bärlager och recenta fyllnadsmassor.</p> <p>0,6 m – djupare: Ingen synlig gräns var orörd sand börjar. (Sondning)</p>

16 – 26 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen:

0,0 – 0,2-0,3: Matjord

0,2-0,3 – 0,4-0,5 m: Omrört kulturlager (tegel, sintrat tegel, porslin, träddragen spik) Rötter.

0,4-0,5 m – djupare: Orörd sand.

30 – 31 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen:

0,0 – 0,2 m: Matjord

0,2 – 0,3 m: Kulturlager (prydligt lagda tegelstenar)

0,3 m – djupare: Orörd sand

Ö om lagda tegelstenar fanns i kulturlagret järnbeslag

45 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen:

0,0 – 0,05 m: Asfalt

0,05 – 0,2-0,3 Recenta fyllnadsmassor

0,2-0,3 – 0,9: Omrört kulturlager (tegel, porslin) i grop.

0,9 m – djupare: Orörd sand

62-81 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen:

Se Västervägen 19

- Beskrivning: Schaktet är fortsättningen på det vägschakt som började grävas längs med Västervägen på Ö sidan av Rutviksvägen. Utgångspunkten för beskrivningen var saker ligger i schaktet är från mitten av korsningen Rutviksvägen/Västervägen.
- V om huset på Västervägen 15 (16-26 m Ö om korsningen) under matjorden finns ett kulturlager, som är kraftigt omrört, blandat med matjorden ovanför och ställvis stört av trädrötter. I detta kulturlager finns tegel, sintrat tegel, porslin, träddragen spik och järnbeslag.
- Vid gaveln på Bostadshuset på Västervägen 15 (30-31 m Ö om korsningen) framkom 5 st lagda tegelstenar i en 1,1 m lång rad (VNV-ÖSÖ) i schaktet på 0,2 m djup. Tegelstenarna är 0,23-0,25 x 12 m stora, och där finns inget murbruk. Mellan Tegelstenarna och huset i N låg en stor mängd krossat tegel av samma sort. Teglet vilade inte på något fundament, och bedömdes höra till senare hälften av 1900-talet.
- Mitt framför infarten till Västervägen 17 (45 m Ö om korsningen), påträffades en nedgrävning i schaktets profil, där någon försökt gräva bort ett stenblock som låg intill. Nergrävningen har sedan fyllts igen med omrörda kulturlager innan alltihopa täckts över med recenta fyllnadsmassor.
- Den del av långschaktet som grävdes framför Västervägen 19 behandlas separat.
- Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Västervägen 3, 8, 10, 11a, 11b, 17 och 19

(bilaga 1:6, 1:8 och 1:9)

Västervägen 3

Schaktets längd: 15 m

Schaktets bredd: 0,6-0,7 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Schaktets N del:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

0,6 – djupare: Orörd sand

Schaktets S del:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1 – 0,4-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

0,4-0,6 – 0,6 m: Omrörda kulturlager (tegel, keramik, trä)

0,6 m – djupare: Orörd sand.

Beskrivning: Schaktets nordligaste del, de 7 m som ligger närmast garaget, består enbart av recenta fyllnadsmassor (sand). 7 m från garaget börjar ett omrört kulturlager att framträda på 0,6 m djup, och sedan sluttar detta lager uppåt ända ut till vägen där det ligger ca 0,4 m under dagens markyta. Kulturlagret är som mest 0,2 m tjockt. 7 m från garageväggen påträffades också en keramikskärva som tillvaratogs (F2). I övrigt innehöll det omrörda kulturlagret inslag av tegel samt träbitar.

Inplockade fynd: Keramik (F2). (Bilaga 3).

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Västervägen 8

Schaktets längd: 18 m (+ 5,5 m under vägbana)

Schaktets bredd: 0,8 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Under vägbanan:

0,0 – 0,05 m: Asfalt

0,05 – 0,4 m: Grus/bärlager

0,4 m – djupare: orörd sand (bortsett från djupare ledningsschakt för el och VA)

På tomten:

0,0 – 0,05 m: Asfalt

0,05 – 0,30-0,40 m: Recenta fyllnadsmassor.(inslag av tegel i de nedre delarna)

0,30-0,40 – 0,60 m: Omrört kulturlager (tegel, porslin buteljglas, del av kritpipa)

0,6 m – djupare: Orörd sand.

Beskrivning: Schaktet korsar Västervägen, 5,5 m bred (under vilken enbart vägfyllnadsmassor låg direkt på orörd sand) och via garageinfarten upp mot garaget där schaktet sedan viker av vinkelrätt mot boningshuset. Schaktet förgrenar sig i två ca 2,5 m från boningshuset där det ena schaktet går längs med garageväggen för anslutning till garaget, och det andra fortsätter fram till boningshuset. Recenta fyllnadsmassor ligger under infarten ovanpå ett omrört kulturlager som innehåller tegel, porslin, buteljglas och ca 3 m Ö om bostadshuset en skaftdel av en kritpipa.

Inplockade fynd: Kritpipa, del av (F4). (Bilaga 3).

Datering: 1700-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Västervägen 10

Schaktets längd: 15,5 m

Schaktets bredd: 0,8-0,9m

Schaktets djup: 0,5-0,9 m

Lagerföljd:

Närmast huset:

0,0 – 0,05 m: Gräs / Stenplattor

0,05 – 0,5-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor

0,6 m – djupare: Ingen synlig gräns var orörd sand börjar. (Sondning)

Schaktet inom tre meters avstånd från vägen:

0,0 – 0,05 m: Gräs

0,05 – 0,5 (0,9) m: Recenta fyllnadsmassor (där 0,9 är kanten på terrassen, 0,5 är mätt från gatuplanet)

0,5 – 0,6 Omrört kulturlager (tegel)

0,6 m – djupare: Orörd sand

Beskrivning: Tomten på Västervägen 10 är en terrass som är uppbyggd av mäktiga sandmassor, terrassen är som mest 0,6 m högre än infarten på grannfastigheten, Västervägen 8. Detta innebar att schaktet som grävdes enbart innehöll recenta fyllnadsmassor, och att nedgrävningen för fjärrvärmens inte var i närheten av den ursprungliga markytan. Undantaget är den del av schaktet som ligger närmast vägen, där fjärrvärmeledningen skulle anslutas till ledningen på Västervägen 8. Där framkom samma sorts omrörda kulturlager som på granntomten.

Datering: 1800-1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Västervägen 11A

Schaktets längd: 15 m

Schaktets bredd: 0,8 m

Schaktets djup: 0,6 m

Lagerföljd:

Schaktets N del:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1 – 0,4-0,6 m: Recenta fyllnadsmassor.

0,4-0,6 – djupare: Orörd sand

Schaktets S del:

0,0 – 0,1 m: Matjord

0,1 – 0,3 m: Recenta fyllnadsmassor. (inkl enstaka tegel, klocka)

0,3 – 0,4 m: Gammal markyta med torv

0,4 m – djupare: Orörd sand.

Beskrivning: Schaktets nordligaste del, de 5 m som ligger närmast bostadshuset på 11 A, består enbart av recenta fyllnadsmassor (sand). 5 m från huset kan man se början på den gamla markytan med torv och rötter under ungefär 0,3 m fyllnadsmassor (sand) med inslag av enstaka tegelbitar, samt en klocka utan kläpp (F3). Klockan påträffades nära anslutningen till huvudledningen under Västervägen.

Inplockade fynd: Klocka (F3). (Bilaga 3).

Datering: 1900-tal (Bedömning utifrån fynd)

Klocka (F 3). Foto: Olof Östlund © Norrbottens museum. Nbm acc nr 2008:279:084

Västervägen 11 B

Schaktets längd:	6,5 m
Schaktets bredd:	0,8 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	0,0 – 0,1 m: Matjord 0,1 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor. (inkl enstaka tegel) 0,6 m – djupare: Orörd sand.
Beskrivning:	Schaktet bestod enbart av recenta fyllnadsmassor.
Datering:	Recent (Nutid)

Västervägen 17

Schaktets längd:	5,5 m
Schaktets bredd:	0,8-1,0 m
Schaktets djup:	0,5-0,6 m
Lagerföljd:	0,0 – 0,1 m: Matjord 0,1 – 0,6 m: Recenta fyllnadsmassor. 0,6 – djupare: Orörd sand (Sondning)
Beskrivning:	Schaktet innehåller enbart recenta fyllnadsmassor (sand) Schaktmassorna skapar en terrass kring huset.
Datering:	Recent (Nutid)

Västervägen 19

Schaktets längd:	Slutdelen av Västervägens 81 m långa Ö huvudschakt. (Se ovan)
Schaktets bredd:	0,6 – 0,7 m
Schaktets djup:	0,6 m
Lagerföljd:	19-15 m från schaktets slut i Ö: (62-66 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen) 0,0 – 0,05 m: Plattläggning garageinfart 0,05 – 0,10: Recenta fyllnadsmassor 0,10 – 0,30: Omrört kulturlager (tegel, ben, glas) 0,30 – 0,40: Grått siltigt lerlager (fluvialt avsatt) 0,40 – 0,45: Brandlager (ca 0,02-0,05 m tjockt) (KP 1, bilaga 6) 0,45 m – djupare: Orörd sand 15-11 m från schaktets slut i Ö: (66-70 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen) 0,0 – 0,05 m: Matjord 0,05 – 0,30 m: Recenta fyllnadsmassor 0,30 – 0,40 m: Omrört kulturlager (tegel, ben, glas) 0,40 – 0,50 m: Grått siltigt lerlager (fluvialt avsatt) 0,50 – 0,55 m: Brandlager (ca 0,02-0,05 m tjockt) 0,55 m – djupare: Orörd sand 14 m från schaktets slut i Ö: (67 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen) 0,0 – 0,05 m: Matjord 0,05 – 0,35: Recenta fyllnadsmassor 0,25 – 0,55: Omrört kulturlager (tegel) 0,55 – 0,80: Nedgrävning stolphål 0,80 m – djupare: Orörd sand

11-0 m från schaktets slut i Ö:

(70-81 m från mitten av korsningen mot Rutviksvägen)

0,0 – 0,05 m: Matjord

0,05 – 0,45: Recenta fyllnadsmassor

0,45 m – djupare: Orörd sand

Enbart schaktet längs med vägen ingick i undersökningsområdet. Anslutningsschaktet till bostadshuset på Västervägen 19 ingick inte.

- Beskrivning: I slutet av Västervägens långschakt från korsningen med Rudviksvägen, framför Västervägen 19, framkom ett brandlager ur vilket ett kolprov (KP 1) togs för ¹⁴C-analys. Provet togs framför garageinfarten. Brandlagret är obrutet på denna 8 m långa sträcka, bortsett från en nedgrävning, (67 m Ö om korsningen, ca 1 m SÖ om MP 1). Ett kombinerat Makrofossilprov / kolprov togs i nedgrävningen (stolphål) vars nedrasade material inte kommer från brandlagret eller det vattenavsatta lerlagret ovanpå brandlagret, utan från det omrörda kulturlagret som ligger ovanpå lerlagret.
- Prover: KP 1 (x 7297003,01 / y 1786111,43 / z 12,95). (Bilaga 5)
MP 1 (x 7297001,96 / y 1786112,61 / z 12,80). (Bilaga 5 och 6)
- Ritning: Bilaga 2:2
- Datering: 890-1150 e Kr (¹⁴C-datering, KP 1, brandlager) (Bilaga 5)
1490-1670 e Kr (¹⁴C-datering, MP 1, nedgrävning / stolphål) (Bilaga 5)
1800-1900-tal (Övrigt omrört kulturlager: Bedömning utifrån fynd)

Brandlager och stolphål på Västervägen 19. Foto Olof Östlund © Norrbottens museum.
Nbm acc nr 2008:279:047

Undersökningsdokumentation

Alla insatser och iakttagelser dokumenterades i ord och bild enligt tillvägagångssättet som beskrivits under rubriken *Metod*. Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar, skisser, ritningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv. Fynden förvaras i Norrbottens museums magasin enligt den standard som Riksantikvarieämbetet bestämt, i väntan på fyndfördelning.

Undersökningarna har genererat 84 st digitala fotografier (acc nr 2008:279:001–2008:279:084, bilaga 4), 6 st ritningar (Nr 1-5, bilaga 2:1) och 17 fyndposter (bilaga 3)

Kulturhistorisk tolkning

Arkeologiska undersökningar i Gammelstad är ett led i den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden med sikte på att kartlägga dess ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Detta, samt att få bättre kunskap om medeltida gårdar, handeln och områdets kontaktnät, är något som efterfrågas i Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt. Schakten hade en begränsad bredd och de lades i möjligaste mån i tidigare schakt eller i fyllnadsmassor, där så liten skada som möjligt skulle åsamkas fornlämningen. Det gör att möjligheterna är begränsade att svara på frågorna som ställs i Arkeologi i Norrbotten. Det går dock att kommentera det som har påträffats under fjärrvärmeundersökningarna under några rubriker:

Generell bild av kulturlager i Gammelstad, Fjärrvärmens 2008

Den relativa frånvaron av kulturlager (oskadade, såväl som omrörda) visar att de yttre delarna av det nutida Gammelstad inte har använts speciellt mycket för bebyggelse genom århundradena. Det gäller främst områdena i SÖ och i V (bilaga 1:2).

På Kantorsvägen 43-45 och 47-49 ser de omrörda kulturlagren mest ut att vara planerade lager som plattats till ovanpå gammal åkermark eller betesmark, inför för modern byggnation. På övriga adresser på Kantorsvägen fanns inga kulturlager alls under årets undersökningar. Även på Sandåkersvägen 5 och 7 i Gammelstads SÖ del saknas det kulturlager. I de östligaste delarna av "Grusvägen utan namn" mellan Sandåkersvägen och Bakigatan finns ett antal planerade marklager ovanpå gamla markytor, men de består i princip enbart av sand. Där finns inga fynd, bara någon enstaka skärva av tegel. Troligtvis har det som finns vid Sandåkersgatan och Ö änden av "Grusvägen utan namn" enbart använts som åkermark tidigare. På en bild från kyrktornet på 1920-talet kan man se att det inte finns några byggnader Ö om Bakigatan. (Bergling 1964:64 ff)

Närmare centrum av Gammelstad ökar mängden kulturlager, men i jordmassorna i fjärrvärmeschakten är de i de flesta fallen omrörda, eller planerade. Innehållet i dessa omrörda kulturlager är oftast en blandning av fynd från 1700-talet och framåt. Mest kulturlager i fjärrvärmeschakten 2008 har påträffats i de östliga delarna av Västervägen, (Ö om korsningen mot Rutviksvägen), samt vid Häradsvägen och Bakigatan.

Brandlager

Det finns ett tunt kol- och sotlager hörande till Gammelstads fas 1 (för fasindelning, se bilaga 7) som genom åren framkommit på olika ställen i Gammelstad (Raä 330): Detta lager finns också på platsen där den gamla prästgården låg på det nuvarande friluftsmuseet Hägnan (bilaga 1:1, Raä 593) (Bäck 2002, Petersson 1986) Det verkar dock i första hand bara vara brandlagret i sig som finns representerat från den här tiden. Även om det finns enstaka indikationer på mänsklig verksamhet inom Raä 330 så är det framför allt i området kring prästgården som bebyggelsen varit koncentrerad under fas 1 (Lindgren 2005).

Vid de nu aktuella fjärrvärmeundersökningarna påträffades vid Västervägen 19 (bilaga 1:9) ett kol- och sotlager som lägsta lager ovanpå på steril mark. (se bild, sidan 30, samt ritning bilaga 2:2). Det ¹⁴C-daterades till årtiondena kring 1000 e.Kr (bilaga 5), och därmed är den äldsta dateringen som blivit registrerad i Gammelstad, detta dock med förbehåll att kolet som daterats är från tall och att det inte gick att avgöra hur gammalt träets egenålder var när

det brann. Brandlagret kan vara en del av en första svedjebränning av området, endera för att förbereda för ängsmark, eller för att göra det möjligt att bygga på den dåtida ön (bilaga 6). Det förra verkar troligare eftersom brandlagret är övertäckt av ett sandlager som är vattenavsatt, kanske av ett kraftigt regnväder efter branden. Hade man bebyggt den brända marken bör den inte ha täckts av vattenavsatt sand. Vid ett slagregn under fjärrvärmearbetet fick vi se hur mycket sand som kan transporteras på oskyddad mark i slutningen vid Västervägen 19.

Emellertid synkroniserar inte alla dateringarna som gjorts på kol- och sotlagret under tidigare undersökningar. Tidsintervallen överlappar inte varandra på alla dateringar. Det verkar som om det har varit två bränder inom området för Raä 330 med ett par århundradens mellanrum. Tidsmässigt är följande dateringar likvärdiga:

1) Västervägen 19 (890-1150 e.Kr.) och Gamla Hamngatan / Kantorsvägen (960-1240 e.Kr., 94,3% sannolikhet - återstående 1,1 % visar 900-920 e Kr). (D och F i bilaga 1:15).

2) Gammelstad 5:11 (1164-1379 e.Kr.), Lustigbacken 6 (1210-1380 e.Kr.) och Västervägen 3-5 (1220-1390 e Kr). (A, E och M i bilaga 1:15).

(Alla värden i de två punkterna ovan - och i texten i övrigt - är kalibrerade med 95,4 % sannolikhet ($kal\ 2\sigma$) för jämförelsens skull)

Om det har varit två bränder, vid olika tidpunkter tyder detta på att bränderna inte har varit naturliga, utan snarare kontrollerade. Hade det rört sig om *en* naturlig skogsbrand hade det funnits ett brandlager över hela Raä 330 med likvärdiga dateringar, och hade det varit *två* skogsbränder så hade det funnits två brandlager ovanför varandra. Det gör det inte. De två äldre dateringarna Västervägen 19 och Gamla Hamngatan/Kantorsvägen ligger bägge på den norra sidan av den dåtida ön. (D och F, bilaga 1:15) Förslaget till det första svedjebränningsområde i bilaga 1:15 har fått en begränsning norrut som motsvaras av samma höjd som dateringen vid Gamla Hamngatan (F) ligger på; ca 8 m ö h.

Möjligheten finns att det äldre brandlagret på ön är rester av en första svedjebränning som syftade till att skapa ängsmark för djurhållning. Att hålla djur på öar har varit ett enkelt sätt att hålla dem samlade, ända in i våra dagar. När det behövdes mera ängar svedjebrändes en stor del av resten av ön, vilket skapade det brandlager som är något yngre (A, E och F, bilaga 1:15). Tolkningarna bygger dock på ett fåtal dateringar, kartan i bilaga 1:15 ska ses som ett förslag på hur svedjebränningsområdena legat på ön. För att kunna avgöra om tolkning-
en stämmer måste ytterligare dateringar göras i framtiden.

Närmaste fastland ligger 550 m norrut, N om Raä 593 (nuvarande friluftsmuseet Hägnan, bilaga 1:1) där den äldsta bebyggelsen är bekräftad i området (Bäck 2002). Raä 593 ligger emellertid 8-9 m ö h (Skålberg 1997), vilket innebär att ingen bebyggelse bör ha legat där årtiondena kring år 1000, eftersom vattnet då stod ca 8 -9,5 m över dagens havsnivå (Broadbent 1979:214, Lundholm 1992:81ff). De undersökningar som gjorts vid prästgården pekar snarare på att bebyggelsen där tidigast är från slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet (Bäck 2002). Poängen är istället att Hägnanområdet, när det steg upp ur havet hängde ihop med fastlandet i NV till att börja med. En äldre bebyggelse i NV skulle då successivt kunnat ha flyttat med strandlinjen mot söder tills den så småningom etablerade sig på det som idag är friluftsområdet.

Anläggningar och, kulturlager

På Västervägen 19 (bilaga 1:9) påträffades en nedgrävning som gick igenom det tidigare nämnda brandlagret. Nedgrävningen tolkades som ett *stolphål* (se bild, sidan 30, samt ritning bilaga 2:2), och fyllningen i detsamma har då rasat ner från det kulturlager som är samtida med stolphålet. I fyllningen fanns främst material från hallon, brännässla, målla och trampört, samt benmaterial och fjäll från fisk, bl.a. ett från abborre (bilaga 6). Makrofossilanalysen på Västervägen 19 påminner mycket om den som gjordes på ett prov från Gamla Hamngatan vid belysningsarbetena sommaren 2000 (Fossum 2000b). Växtresterna tyder på kvävehaltigt mark, typiskt för t ex gödslade åkrar eller trädgårdar, eller tätt befolkade och smutsiga stadsmiljöer. (Bilaga 6). Fiskresterna är förmodligen avskräde som slängts på marken. En ¹⁴C-datering på kol från tall, från stolphålets fyllning visade på värden mellan

1490-1670 e Kr. men med en extra topp strax före 1800 e Kr. (kal 2σ), (Bilaga 5). Det troligaste är en datering till 1500-tal eller första hälften av 1600-talet, d.v.s. Gammelstads fas II eller fas III, vilket bör göra det här till en tät befolkat stadsmiljö, åtminstone under vissa tider av året.

På Västervägen 15 noterades en *tegelstensrad* vid grunden på bostadshuset, som dock snabbt konstaterades vara sentida. Enligt närboende så har en ingång från vägen till ett Café i byggnaden legat på denna plats. Teglet har mest troligt ett samband med denna ingång.

Under vägbanan på Bakigatan (bilaga 1:10) påträffades under schaktarbetena en *avfallsgrop* (se bild sidan 11, samt ritning bilaga 2:3), innehållande bl.a. benrester, delar av kritpipor och buteljglas (F5 samt F12 – F14, bilaga 3). Gropen hade en organisk ytterbegränsning, som kan vara rester av näver. Med ledning av fynden så bedömdes avfallsgropen vara från Gammelstads fas IV, d.v.s. 1700-tal eller tidigt 1800-tal (för fasindelning, se bilaga 7, fasindelning). Näverinklädningen av gropen har en parallell i Gammelstad. En näverinklädd grop har tidigare hittats i Gammelstad vid Fjärrvärmegrävningarna 2002 på Kantorsvägen (L, bilaga 1:14). Den föreföll dock vara tömd och igenfylld med mening, med siltig sand. Inga fynd påträffades, förutom näver och en järnbit. Dateringen blev betydligt äldre än för gropen under Bakigatan; Den daterades till 1280-1410 e.Kr. Gammelstad fas 1 (Lindgren 2005). Näverinkläddning av t.ex. förrådsgropar har förekommit tidigare och senare i historien bland annat i samisk kultur, och syftet torde vara att hålla sand och djur ute från innehållet i gropen. Varför det var nödvändigt att skydda vad som uppenbarligen är avfall, i gropen under Bakigatan, är oklart. Det kan tänkas att avfallsgropen tidigare haft funktion som förvaringsgrop.

Från ungefär samma tid, Gammelstads fas IV, är det *kulturlager* (se bild sidan 15) som påträffades längs med Häradsvägens Ö sida (bilaga 1:10). Tidsbedömningen gjordes med hjälp av de fynd som påträffades i det svarta kulturlagrets yta; kritpipor, rödgods (B II:4) och fajans (F 6, F7 och F 15, bilaga 3). Inga fynd av yngre datum framkom. Kulturlagret bedömdes ligga ostört i ursprungligt läge. Efter telefonkontakt tog länsstyrelsen beslut om att slutundersökning inte var nödvändig, ledningsschaktet bedömdes vara tillräckligt djupt och kulturlagret fick istället ligga kvar för framtida undersökningar

En *husgrund* påträffades på Organistgränd (bilaga 1:3, samt bild sidan 23). Grundstenarna hör förmodligen till den nuvarande kyrkstugan, men är förmodligen utplanerade och överfyllda när kyrkstugan höjts och fått nya grundstenar, de som den har i dag. Fynden som finns i massorna i och kring grunden är träddragen spik och porslin. Där fanns ingenting som är äldre än kyrkstuga 153, d.v.s. 1800 – 1900-tal

Rester från en byggnad påträffades också i ”Grusvägen utan namn” mellan Sandåkersvägen och Bakigatan (bilaga 1:10). Där fanns inga grundstenar, men det är ett raseringslager innehållande sten, tegel, träddragen spik och tjärpapp från byggnadens tak. Byggnadsresterna är enligt närboende resterna av en smedja som ska ha legat på tomten intill grusvägen. Smedjan syns inte på bilder från 1920-talet (Bergling 1964:64 ff), men däremot på en karta upprättad 1951 av den dåvarande distriktslantmätaren Bertil Lindgren (Lindgren, B. 1951).

Fyndresonemang, enskilda fynd

Kritpipor: Under rubriken Anläggningar och kulturlager, nämndes ett kulturlager på Ö sidan av Häradsvägen (bilaga 1:11). Bland de kritpipedelar (F 6, bilaga 3) som påträffades där fanns en del av ett odekorerat piphuvud (se bild sidan 15). Där finns inga stämplars kvar, men själva grundformen är engelsk, från 1700-talet. Det går inte att avgöra om den är svensktillverkad eller ej. Kulturlagret bör med detta i åtanke vara från 1700-talet, vilket ligger i linje med fynd som påträffats under tidigare undersökningar på Häradsvägen, t.ex. Ulrika Eleonora-myntet som påträffades vid Häradsvägen 10, år 2001 (Wrede 2001). De första kritpiporna kom till Sverige efter det 30-åriga kriget, då de hemvändande soldaterna förde hem (o)vanan att röka tobak i pipa. Kritpipor användes som flitigast i Sverige under 1700-talet, och första hälften av 1800-talet. Efter 1850 fanns inga pipbruk i Sverige. Kritpipan hade då tappat i popularitet mot nya sorters pipor gjorda av trä eller sjöskum, och populariteten minskade snabbt (Hägg 2001:4, 8-9, Åkerhagen 1985:8, 18).

Vällingklocka: Den klocka av mässing (F 3, bilaga 3) (se bild sidan 28), som påträffade vid Västervägen 11 A (bilaga 1:8) är mest troligt en vällingklocka, även om den är liten i storlek. En vällingklocka användes på landsbygdens gårdar för att ringa in till måltiderna när arbetspasset var slut. Den blev vanlig på gårdarna vid slutet av 1800-talet.

Fajans med ostasiatiskt motiv: En bit fajans (F 8, Bilaga 3), med ovanligt tydligt ostindiskt motiv (se bild sidan 16) påträffades i det västra vägschaktet utanför Häradsvägen 5 (bilaga 1:11).

Fajans är en europeisk imitation av kinesiskt porslin, där lergods täckts med glasyr. Dekoren på det porslin som importerades från Kina via landvägen på 1500-talet, och senare sjövägen på 1600 och 1700-talet var till att börja med blå på vit botten. Det var detta porslin som till att börja med ledde till kopiering i Portugal och Italien. Senare när det holländska ostindiska kompaniet började handla med kinesiskt porslin började också kopior i fajans att tillverkas i Holland.

Motiven i Europa var blandade, med både europeiska och ostasiatiska motiv, och dessutom verkar man ha återanvänt gamla kopparstick (och förmodligen också andra bilder) även senare när man målade motiven. (Lassen 1969:72 ff)

Även det svenska ostindiska kompaniet importerade porslin från Kina och detta fick efterföljare i svensktillverkad fajans som ofta dekorerades med motiv inspirerade av Kina. Rörstrands porslinsfabrik grundades på 1720-talet och man finner fler direkta kopior av det kinesiska porslinet i Sverige än inom t ex den danska tillverkningen (Lassen 1969:150ff).

Enligt Lassen var Rörstrands första 20 år enhetliga när det gäller färgvalen; blå dekor var alenarådande. 1969:157f

Kontakter har tagits med ostasiatiska museet angående motivet, dess ålder och ursprung. Emellertid har inget svar hunnit komma från det hållet. Tills vidare får vi anta att fajansen är producerad i Sverige någonstans mellan 1720 och 1750

Utvärdering

Det arkeologiska arbetet vid schaktkontroller begränsas alltid av schaktens bredd. När schaktbredden också är detsamma som undersökningsområdet så går arbetet att likna vid en kamerablixt i mörkret. Det som man ser i schakten är bara en bråkdel av det som man skulle behöva se för att kunna berätta om hela Gammelstads historia. Emellertid så tillkommer för varje undersökning ytterligare litet fakta, som tillsammans med tidigare resultat kan frambringa ny kunskap. Vid fjärrvärmegrävningarna år 2008 var det noteringen att brandlagret i Gammelstad förmodligen är rester från två tidsskilda svedjebränningar. Detta kan vara någonting att ta fasta vid, vid framtida undersökningar, och det gäller även mindre schaktkontroller. Påträffas det nedersta brandlagret så bör prover tas och pengar finnas till datering, detta för att avgöra om tanken med de två svedjebränningarna stämmer, och därmed också ge nycklar till Gammelstads äldsta tid.

Kommentar

Inför kommande undersökningar är det viktigt att komma ihåg att även där omfattande schaktningsarbeten har ägt rum tidigare kan intakta kulturlager och anläggningar påträffas. Att följa äldre kabelgravar och schakt kan vara svårt och kulturlager kan påträffas även vid mindre ingrepp. Därför är det av stor vikt att samtliga markingrepp inom fornlämningsområdet bevakas av arkeolog.

Luleå 2009-02-11

Olof Östlund
Arkeolog

Referenser

Publicerade källor

Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt. Länsstyrelsen i Norrbottens län Rapportserie Nr 14/1998.

Bergling, R. 1964. *Kyrkstaden i övre Norrland*. Skytteanska samfundets handlingar no 3, Umeå 1964.

Bäck, M. 2002. På prästgårdens mark. Ekonomibyggnader i Gammelstadens utkant. Västerbotten, Nederluleå socken, Gammelstaden 6:6, Raä 593. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt, rapport 423-2498-2001

Bergner, L P. 1817a: *Charta Öfver Luleå Gammel Stad*. (Nytryck Lantmäteriet)

Bergner, L.P. 1817b: *Beskrifning till Författade Chartan öfver Luleå Gammel Stads Tomter och Allmogens Kyrkohus från år 1870*. (Afskrift gjord av Maria Hagel med hjälp av Anna Björkman 1997)

Broadbent, N. 1979: *Coastal Resources and Settlement Stability. A Critical study of a Mesolithic Site Complex in Northern Sweden*. AUN 3 Archaeological Studies Uppsala University Institute of North European Archaeology. Uppsala 1979.

Elfwendahl, M. 1999. Från skärva till kärl: ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala. *Lund studies in medieval archaeology* 22.

Flodin, B. 1998: *Nederluleå kyrka. Sveriges kyrkor/Norrbotten*, konsthistoriskt inventarium, Vol. 223. RAÄ och KVHAA, 1998.

Lassen, E. 1969: *Keramik. Den europeiska keramiken från medeltiden till våra dagar*. Stockholm 1969.

Lindgren, B. 1951: *Karta över del av Gammelstaden uti Nederluleå socken av Norrbottens län*. Lantmäteriverket 1951.

Lundholm, K. 1992: *Från istid till Gustav Vasa*. I: K. Lundholm & M. Nyström, 1992. Luleå kommuns historia I, från istid till 1750. Luleå 1992.

Nordberg, A. 1965: *En gammal norrbottensbygd*. Anteckningar till Luleå sockens historia. Luleå 1965.

Wallerström, T. 1995: *Norrbotten, Sverige och medeltiden*. Del 1. *Lund Studies in Medieval Archaeology*, 15:1. Stockholm 1995.

Åkerhagen, A. 1985: *Kritpipor*. Trångsund 1985.

Ej publicerade källor

Fossum, B. 2000a. *Rapport. Arkeologisk förundersökning inför uppsättande av belysningsstolpar. Raä 330, Gammelstads kyrkby, Nederluleå socken, Norrbottens län, Västerbotten*. Norrbottens museum, Dnr 2000/0432.

Fossum, B. 2000b. *Rapport. Arkeologisk slutundersökning inför uppsättande av belysningsstolpar. Raä 330, Gammelstads kyrkby, Nederluleå socken, Norrbottens län, Västerbotten*. Norrbottens museum, Dnr 2000/0597.

Fäldt, Ann-Charlott. 1993: *Angående slutförd arkeologisk undersökning på del av fastigheten Gammelstad 5:11, fornlämning 330, Nederluleå sn, Västerbotten, Norrbottens län*. Skrivelse Dnr 921/93, 1993-07-09.

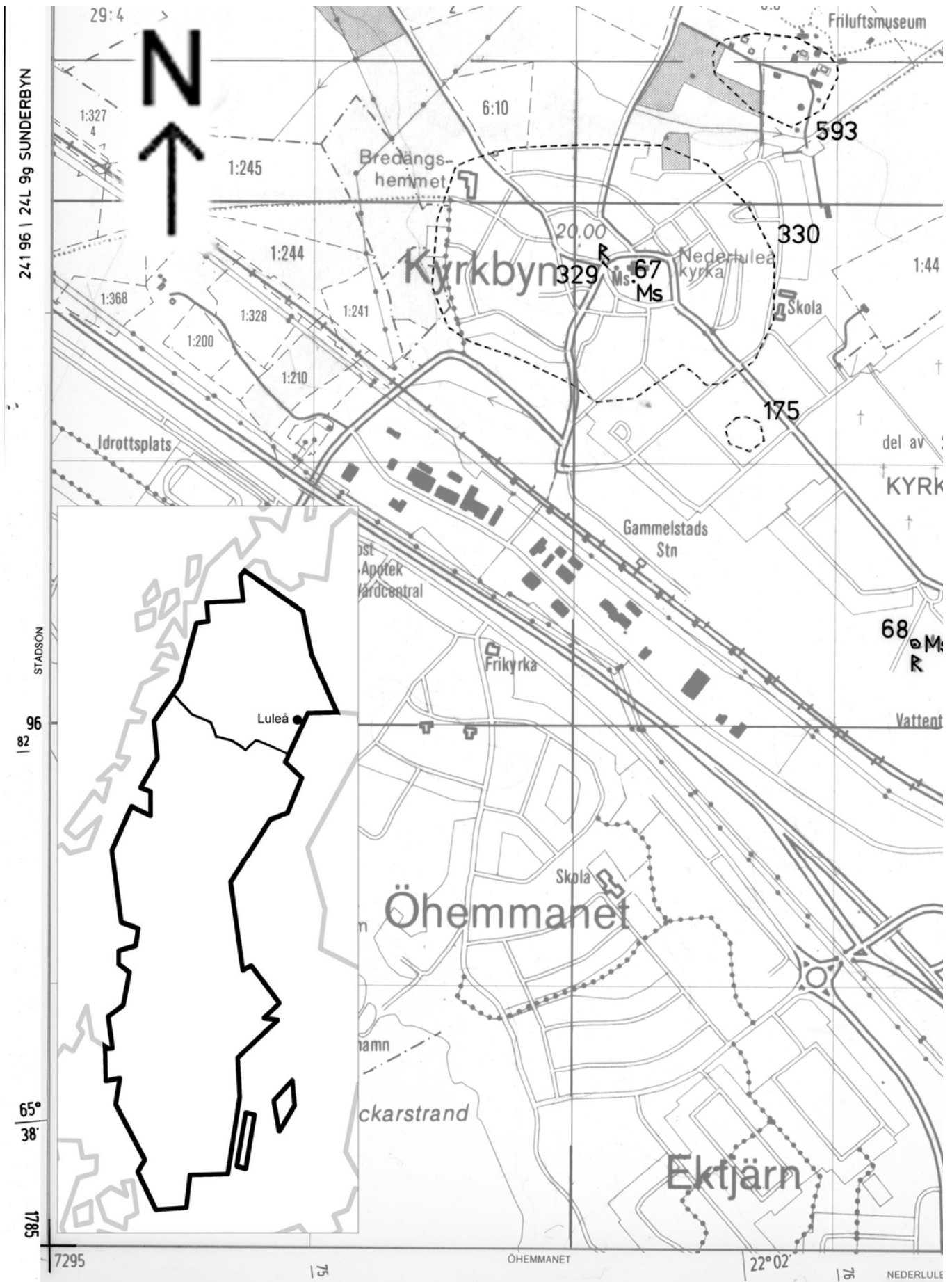
Fäldt, Ann-Charlott. 1993: *Rapportmanus arkeologisk undersökning på del av fastigheten Gammelstad 5:11, fornlämning 330, Nederluleå sn, Västerbotten, Norrbottens län*.

Hägg, J. 2001. *När röken har lagt sig - kritpipor från två marknadsplatser i Pite Lappmark*. CD-uppsats i arkeologi. Umeå universitet, 2001.

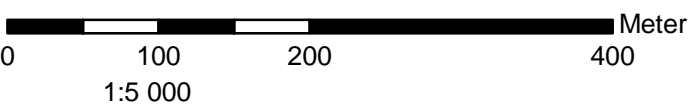
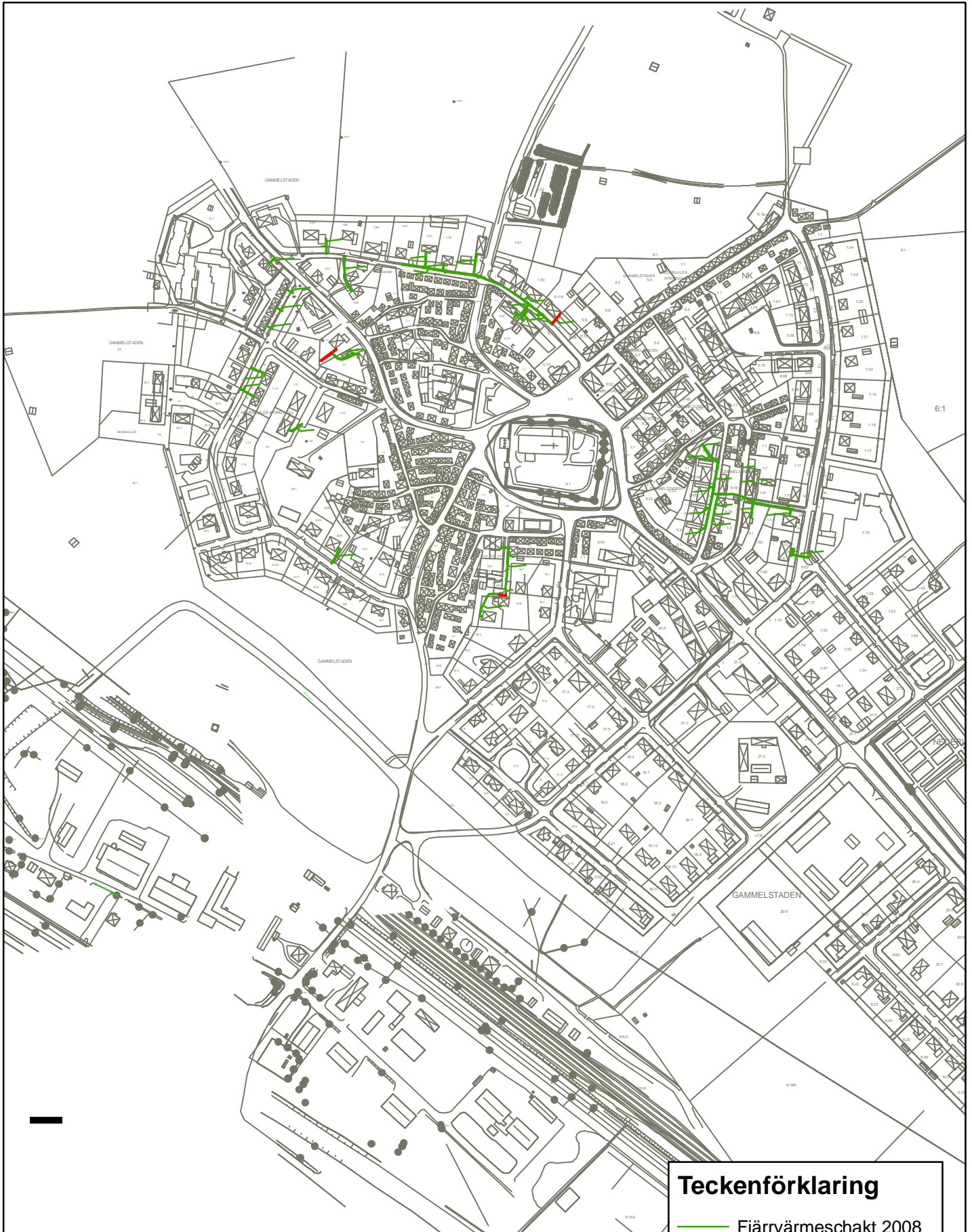
- Lindgren, Å. 2000: *Rapport. Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll. Häradsvägen, vägsänkning. Gammelstads kyrkby, Medeltida kulturlager, Raä 330, Nederluleå socken, Norrbottens län.* Norrbottens museum, Dnr 2000/0560
- Lindgren, Å. 2004: *Rapport. Arkeologiska förundersökning inför Luleå kommuns åtgärdsprogram för Världsarvet Gammelstad. Raä 330, medeltida kulturlager, Nederluleå sn, Norrbottens län, Västerbotten.* Norrbottens museum, Dnr 2002/0414.
- Lindgren, Å. 2005: *Rapport. Fjärran fjärrvärmen. Arkeologisk förundersökning. Gammelstad, Raä 330, medeltida kulturlager, Nederluleå socken, Norrbottens län, Västerbotten.* Norrbottens museum, Dnr 2002/0212.
- Petersson, M. 1986. *Rapport. Arkeologisk undersökning av byggnadslämningar, odlingsröse och kulturlager. Gamla prästgården, Gammelstad 6:1, Nederluleå sn, Västerbotten, Norrbottens län.* Norrbottens museum, Dnr 189/90.
- Skålberg, P. 1997: *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 593, Gammelstaden 6:1, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län.* Norrbottens museum, Dnr 1997/0167.
- Wallander, H. 1994: *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 330, Gammelstaden 1:55, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län.* Norrbottens museum, Dnr 1870/94.
- Wallerström, T. 1990: *Rapport. Antikvarisk kontroll vid schaktning av kulturlager. Gammelstaden 5:52, Luleå Gammelstad, Nederluleå S:N, Västerbotten, Norrbottens län (del av fl 330).* Norrbottens museum 1990, Dnr 181/90
- Wallerström, T. 1989: *Rapport. Arkeologisk provundersökning av kulturlager. Gammelstaden 6:118 (fd 6:67), Luleå Gammelstad, Nederluleå s.n, Västerbotten, Norrbottens län (Del av fl 330).* Norrbottens museum, Dnr 185/90
- Wrede, A. 2001: *Förundersökning i Gammelstad 2001. Häradsvägen/Kaptensgården, Raä 330 (Nbm dnr 2001/0380).* Ur Wrede, A. 2001 et al: *Rapport. Arkeologiska förundersökningar i Gammelstad år 2001. RAÄ 330, Gammelstads kyrkby. RAÄ 593, Hägnan. Nederluleå socken, norrbottens län, Västerbotten.* Rapport Norrbottens museum.
- Östlund, O. 2006: *Rapport. Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll. Västervägen, Gammelstaden 1:78 och 1:40, Raä 330, Nederluleå sn, Norrbottens län, Västerbotten.* Norrbottens museum; Dnr 574-2005

Bilagor

- 1. Kartor och översikter**
  - 1:1 Fornlämningsområdet Raä 330. Utsnitt, Ekonomisk karta 24L 9h Gammelstaden, skala 1:10 000
  - 1:2 Översikt Undersökningsområde, skala 1:5 000
  - 1:3 Översikt Organistgränd och Skolvägen, skala 1:500
  - 1:4 Översikt Kantorsvägen 8, skala 1:500
  - 1:5 Översikt Kantorsvägen 26-49, skala 1:500
  - 1:6 Översikt G:a Bodenvägen 6, 7a, 7b och Västervägen 3, skala 1. 500
  - 1:7 Översikt G:a Bodenvägen 1 och Lustigbacken 5, skala 1:500
  - 1:8 Översikt Västervägen 11a, 11b, och Rutviksvägen 11, skala 1:500
  - 1:9 Översikt Västervägen 8, 10, 17, 19, skala 1:500
  - 1:10 Översikt Bakigatan och Sandåkersvägen, skala 1:500
  - 1:11 Översikt Häradsvägen, skala 1:500
  - 1:12 Stadskarta 1649 inlagd över dagens Gammelstad, skala 1:3000
  - 1:13 Stadskarta 1817 inlagd över dagens Gammelstad. Skala 1:3000
  - 1:14 Tidigare undersökningar nämnda i rapporttext. Skala 1:3000
  - 1:15 Förslag till svedjebränningsfaser. Skala 1:3000
- 2. Ritningar**
  - 2:1 Ritningsförteckning
  - 2:2 Brandlager och stolphål, Västervägen 19. Profil
  - 2:3 Avfallsgrop, Bakigatan. Profil.
- 3. Fyndlista**
- 4. Fotolista**
- 5. Dateringar**
- 6. Miljöarkeologiska analyser**
- 7. Fasindelning Gammelstad**

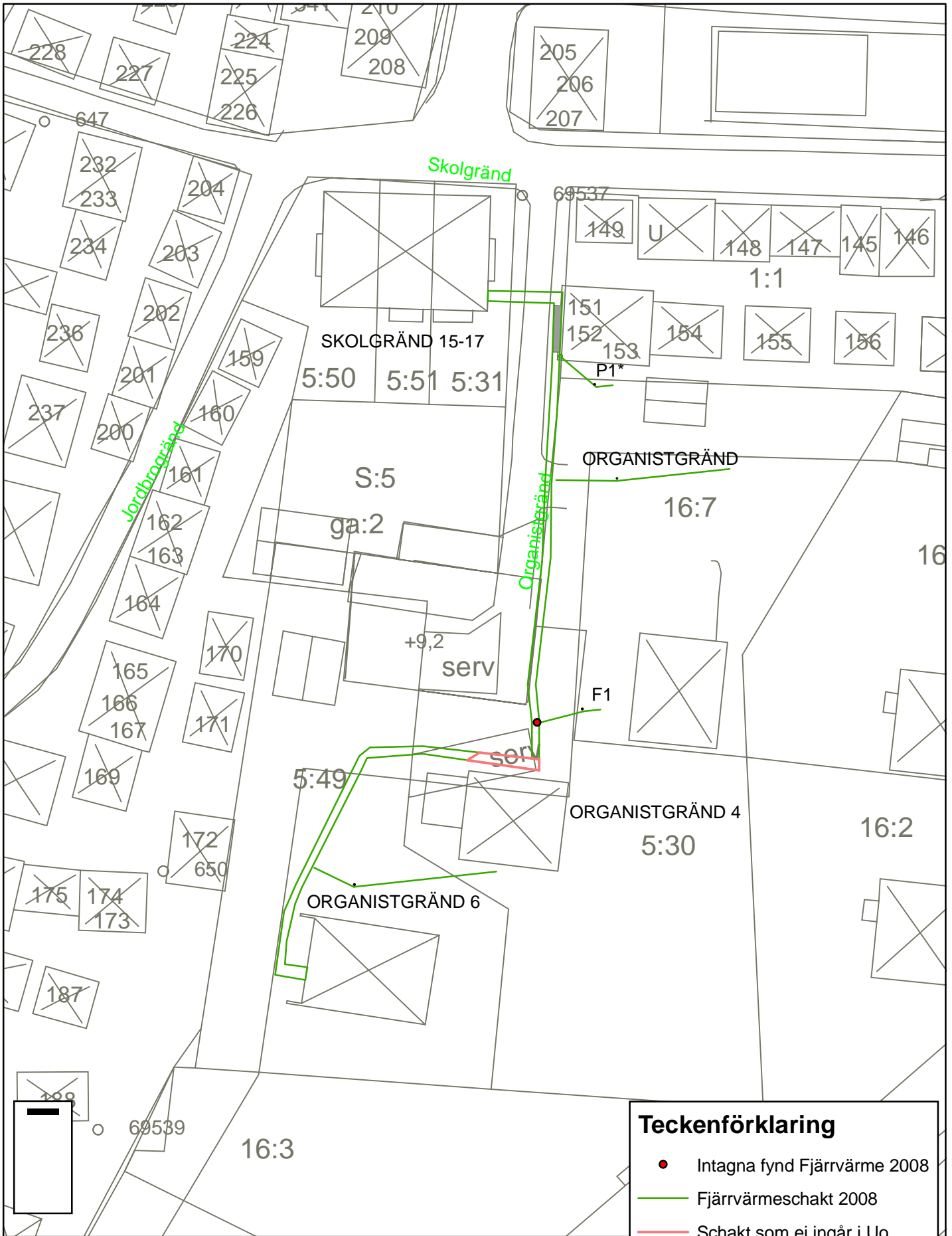
Översikt Undersökningsområde
Skala 1:5 000

Teckenförklaring

- Fjärrvärmeschakt 2008
- Schakt som ej ingår i Uo

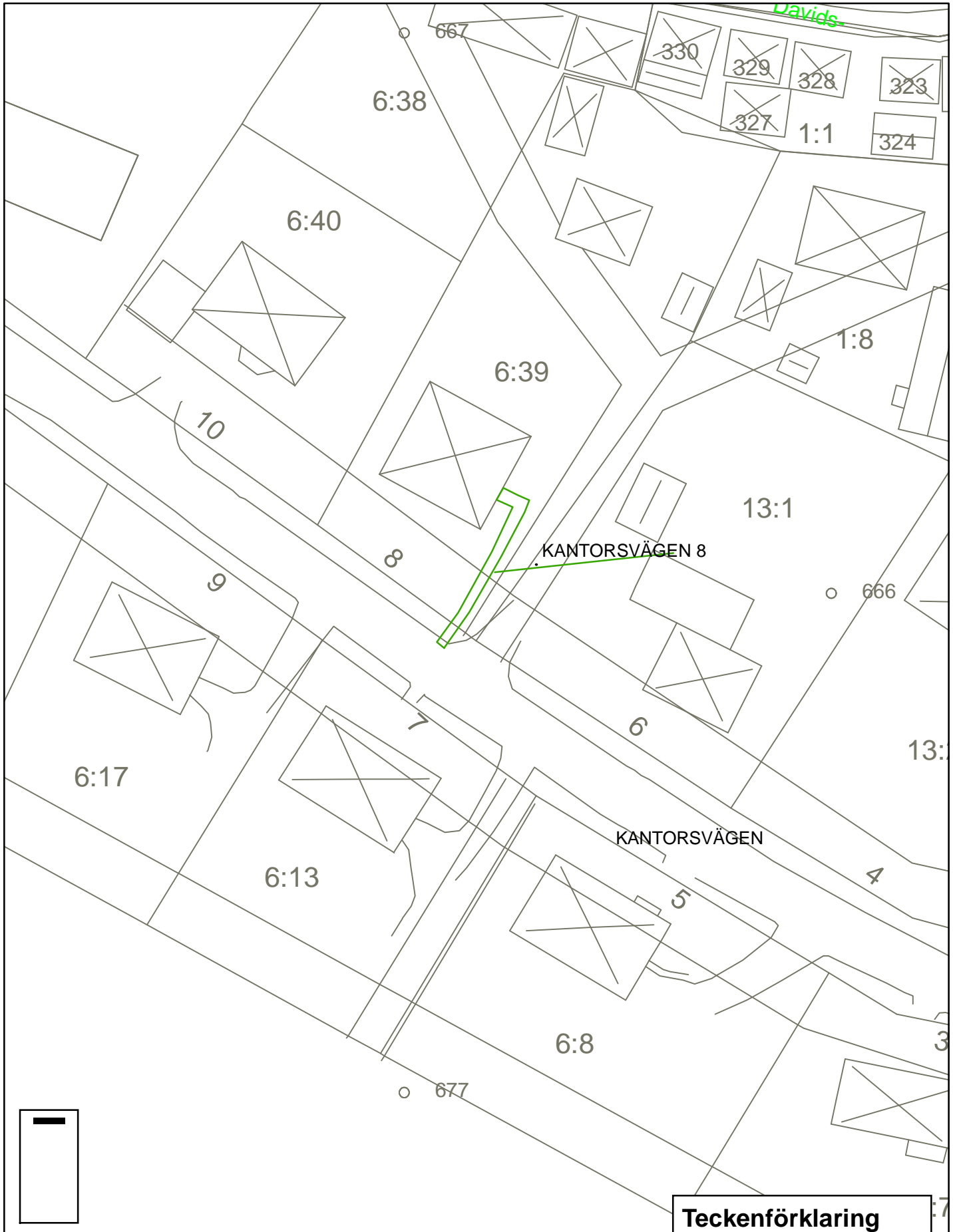
Teckenförklaring

- Intagna fynd Fjärrvärme 2008
- Fjärrvärmeschakt 2008
- Schakt som ej ingår i Uo
- Husgrund

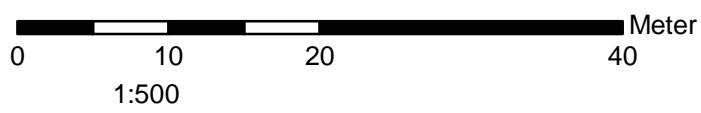
0 10 20 40 Meter

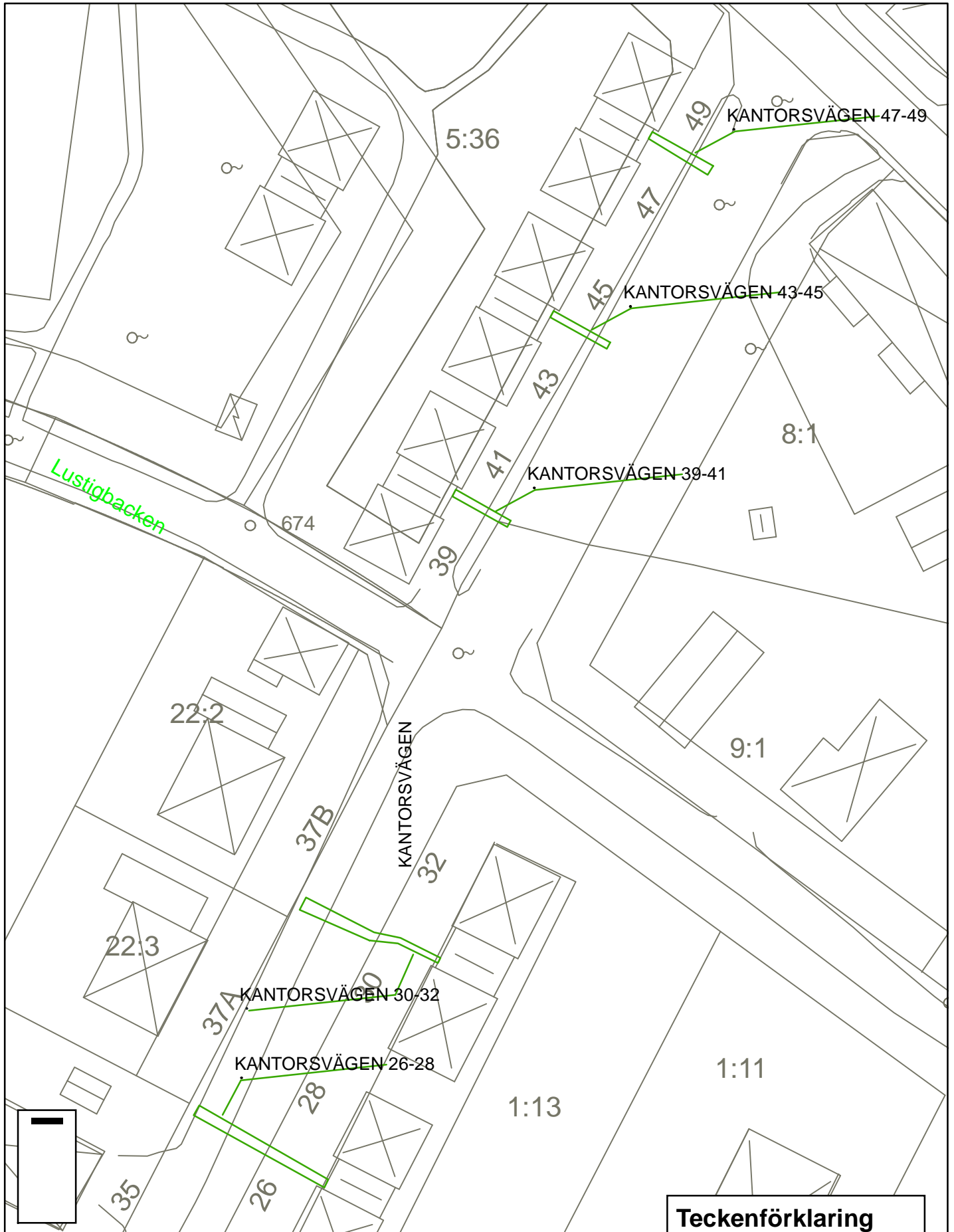
1:500

* "P1" markerar fixpunkt för en ritning

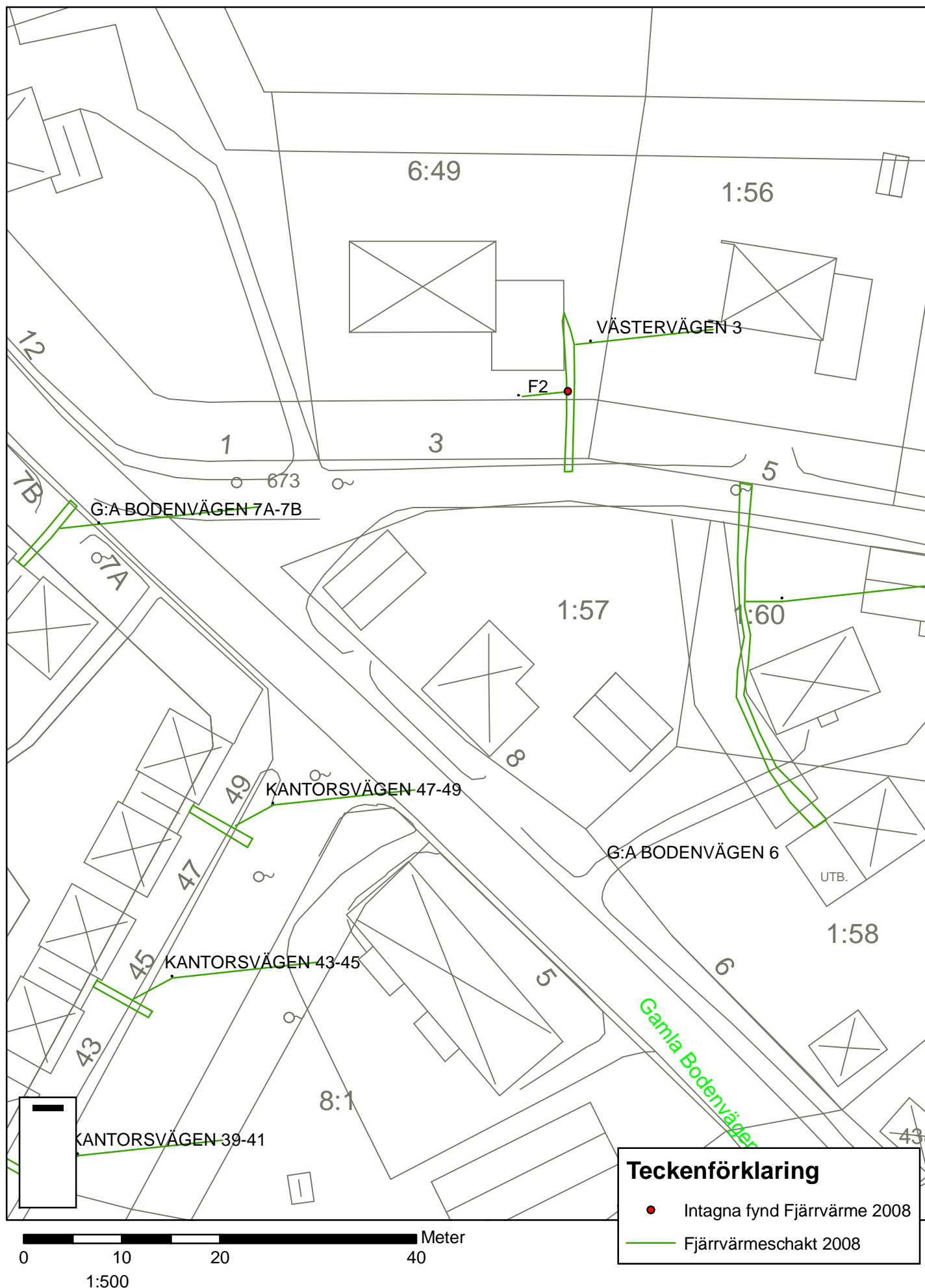
Teckenförklaring
— Fjärrvärmeschakt 2008

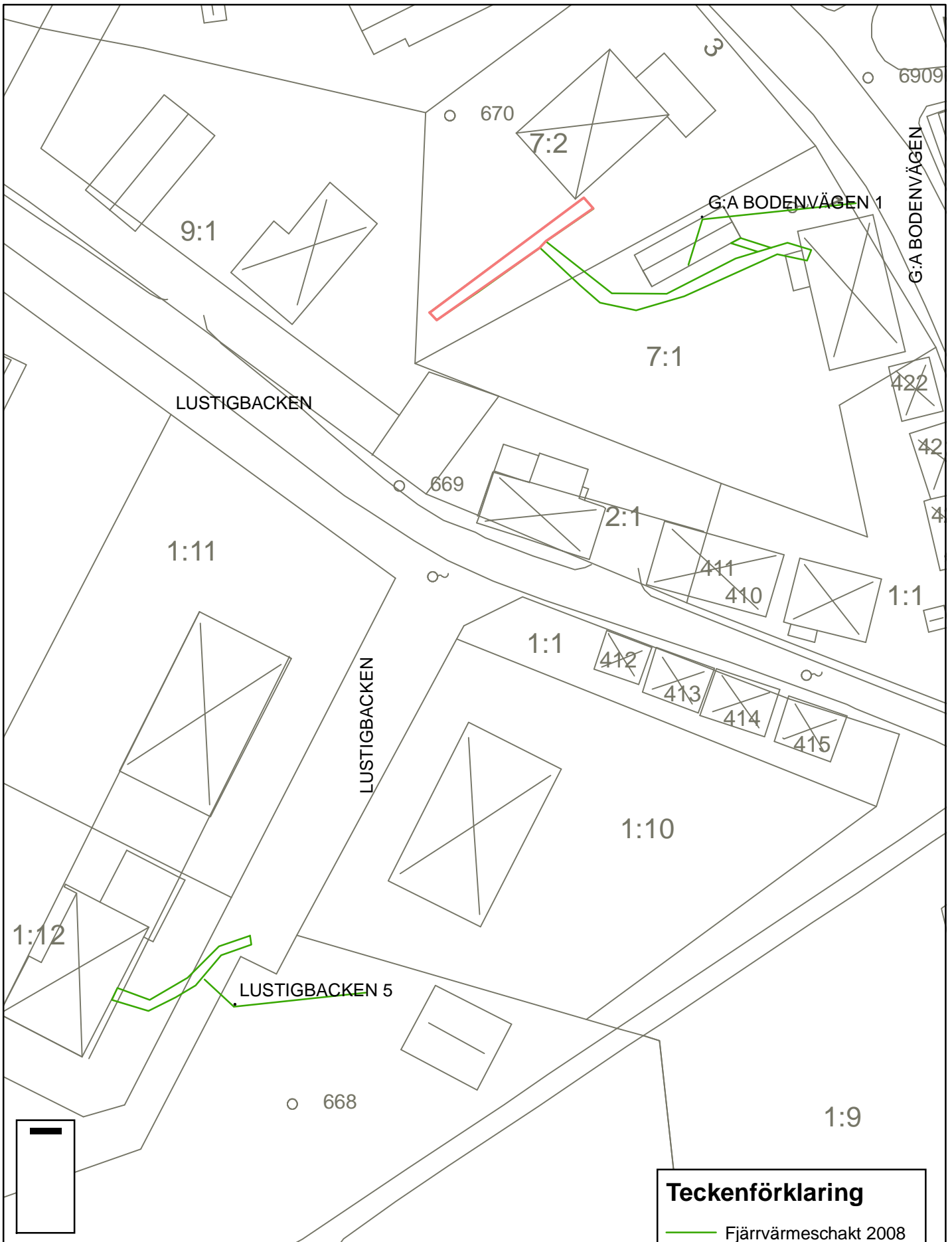

Teckenförklaring
— Fjärrvärmeschakt 2008

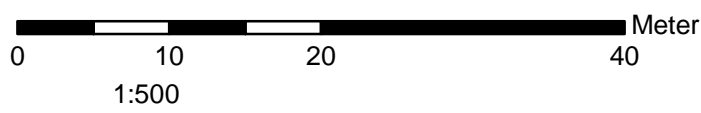
0 10 20 40 Meter
1:500

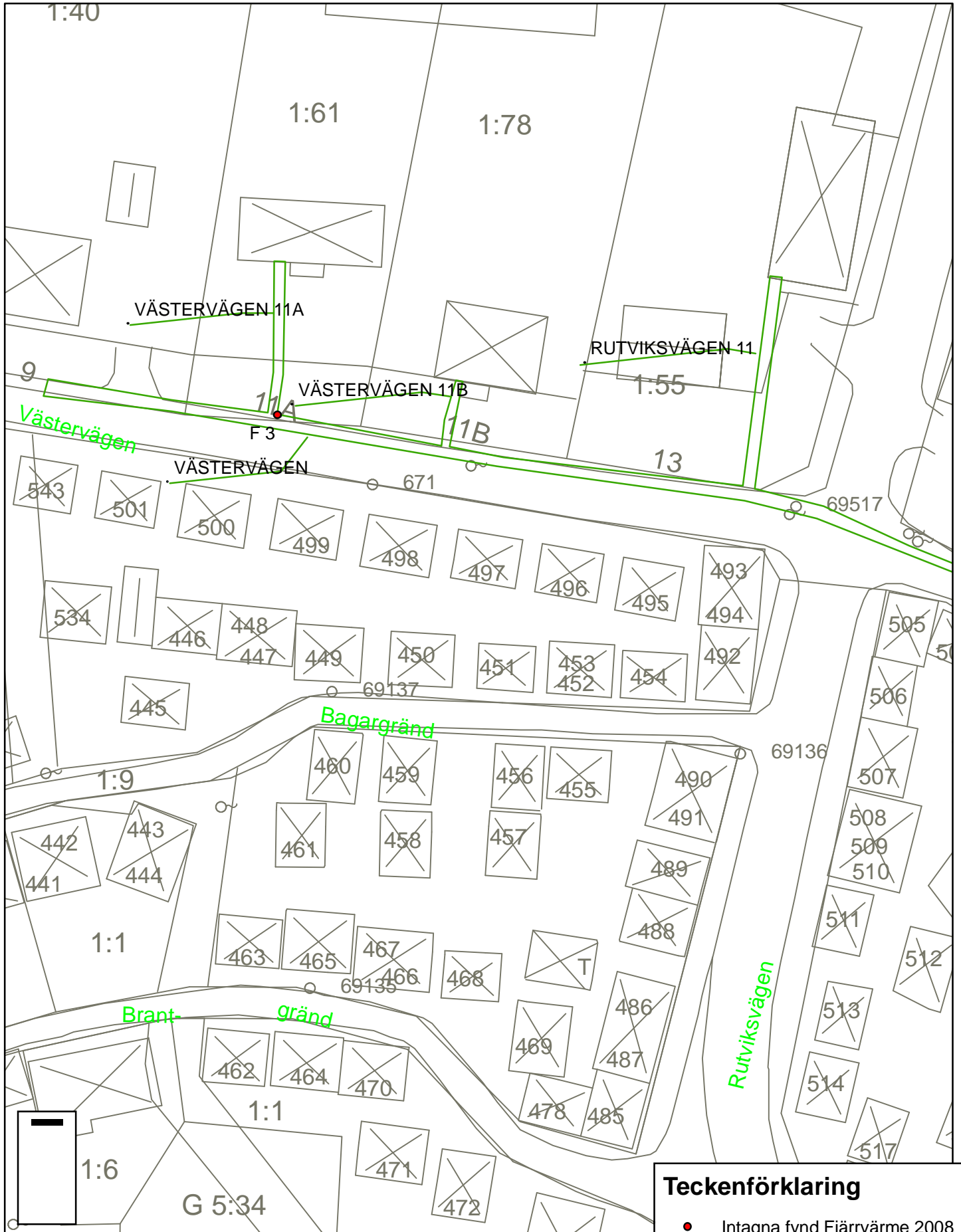

Teckenförklaring

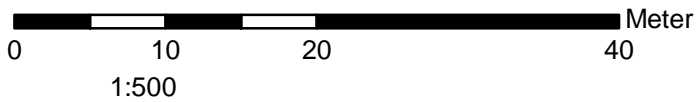
- Fjärrvärmeschakt 2008
- Schakt som ej ingår i Uo

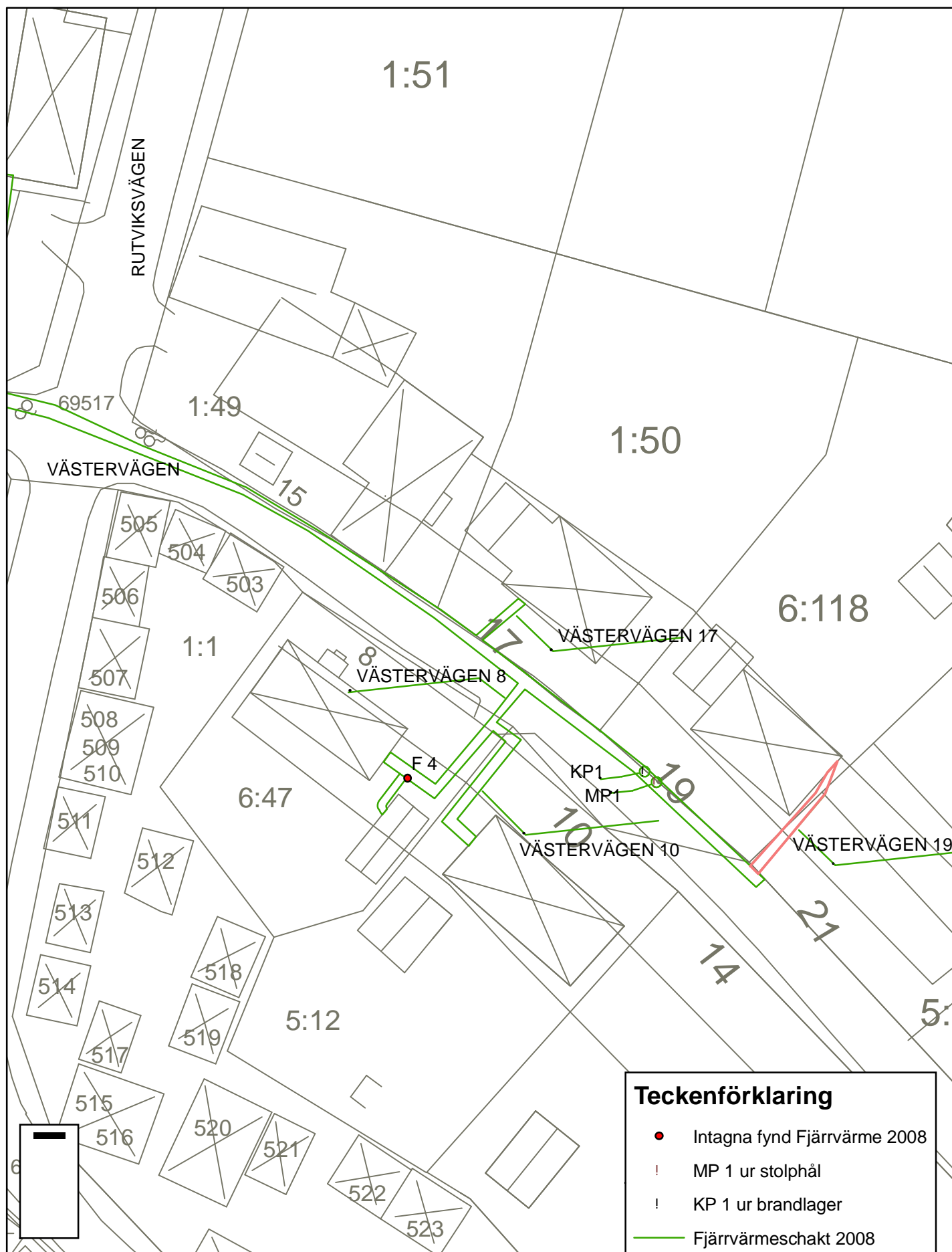

Teckenförklaring

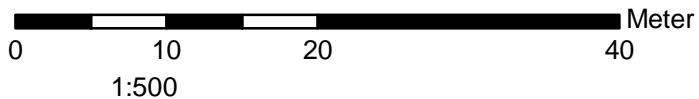
- Intagna fynd Fjärrvärme 2008
- Fjärrvärmeschakt 2008

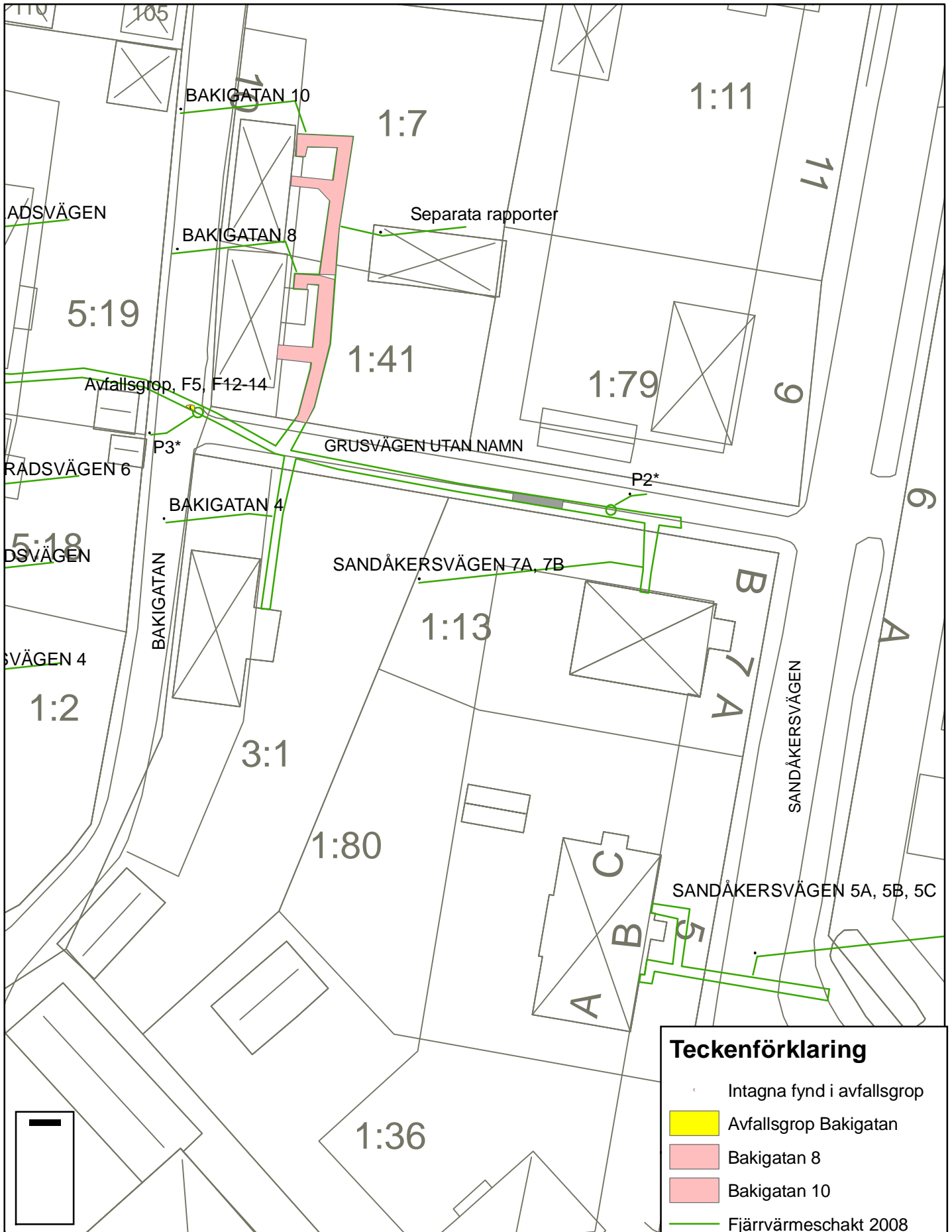

Teckenförklaring

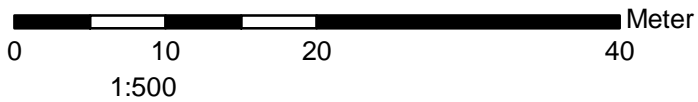
- Intagna fynd Fjärrvärme 2008
- ! MP 1 ur stolphål
- ! KP 1 ur brandlager
- Fjärrvärmeschakt 2008
- Schakt som ej ingår i Uo

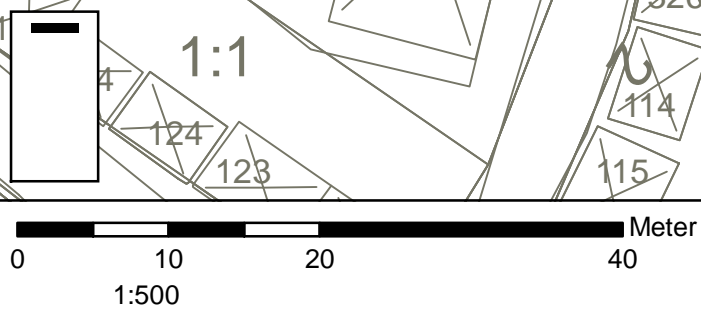
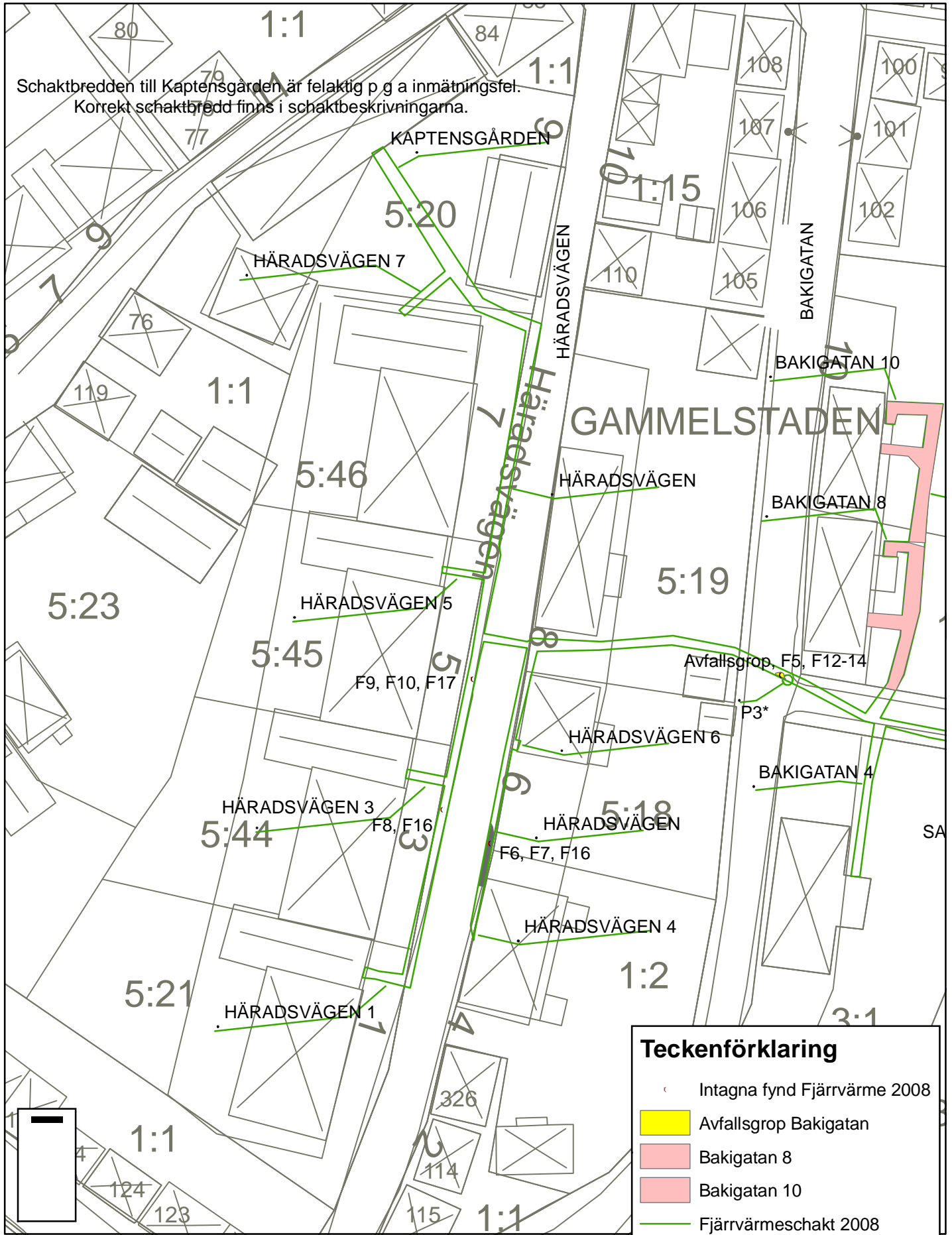
Teckenförklaring

- Intagna fynd i avfallsgrop
- Avfallsgrop Bakigatan
- Bakigatan 8
- Bakigatan 10
- Fjärrvärmeschakt 2008
- Rester av 1900-talssmedja

* "P2" och "P3" markerar fixpunkter för ritningar

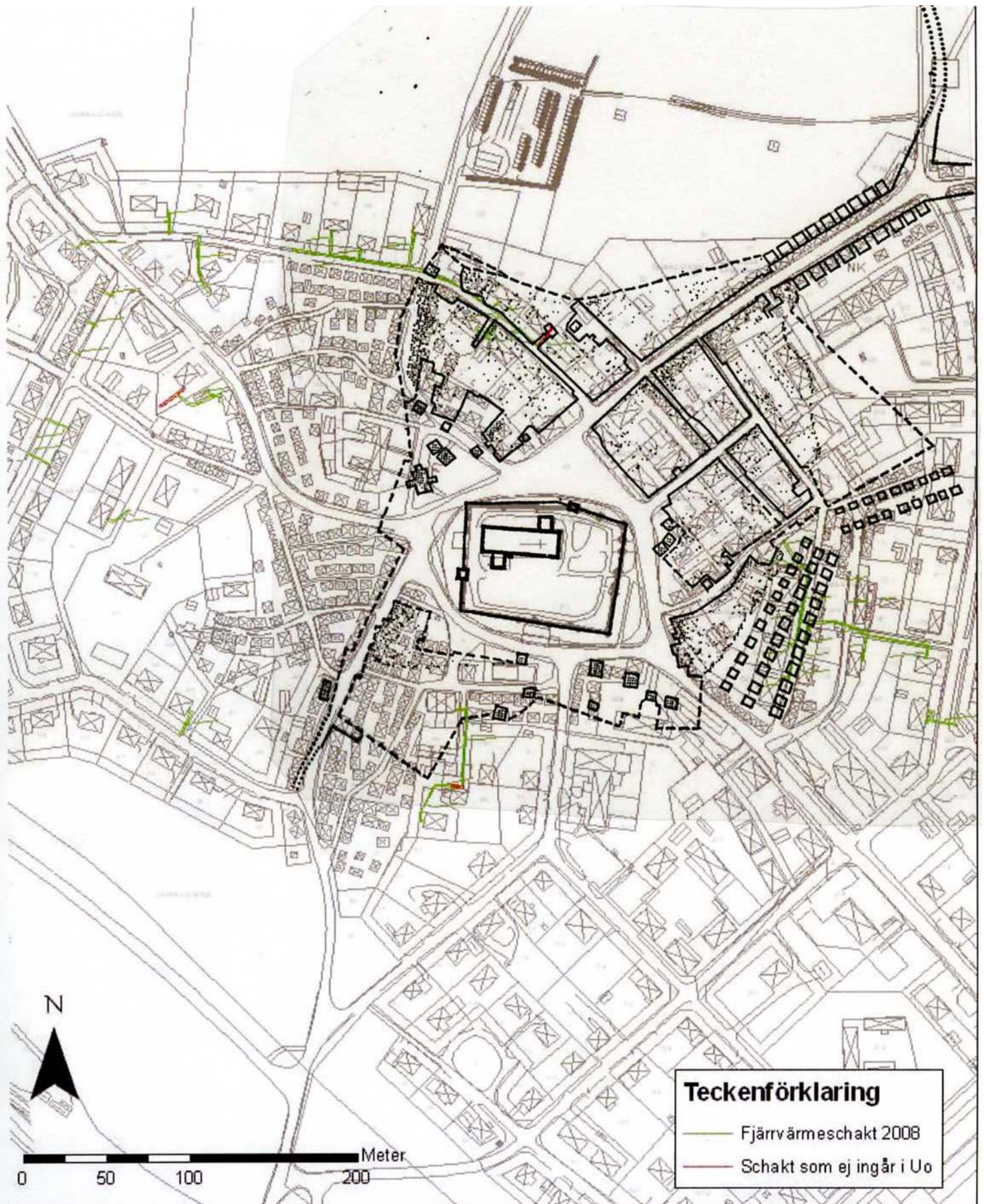

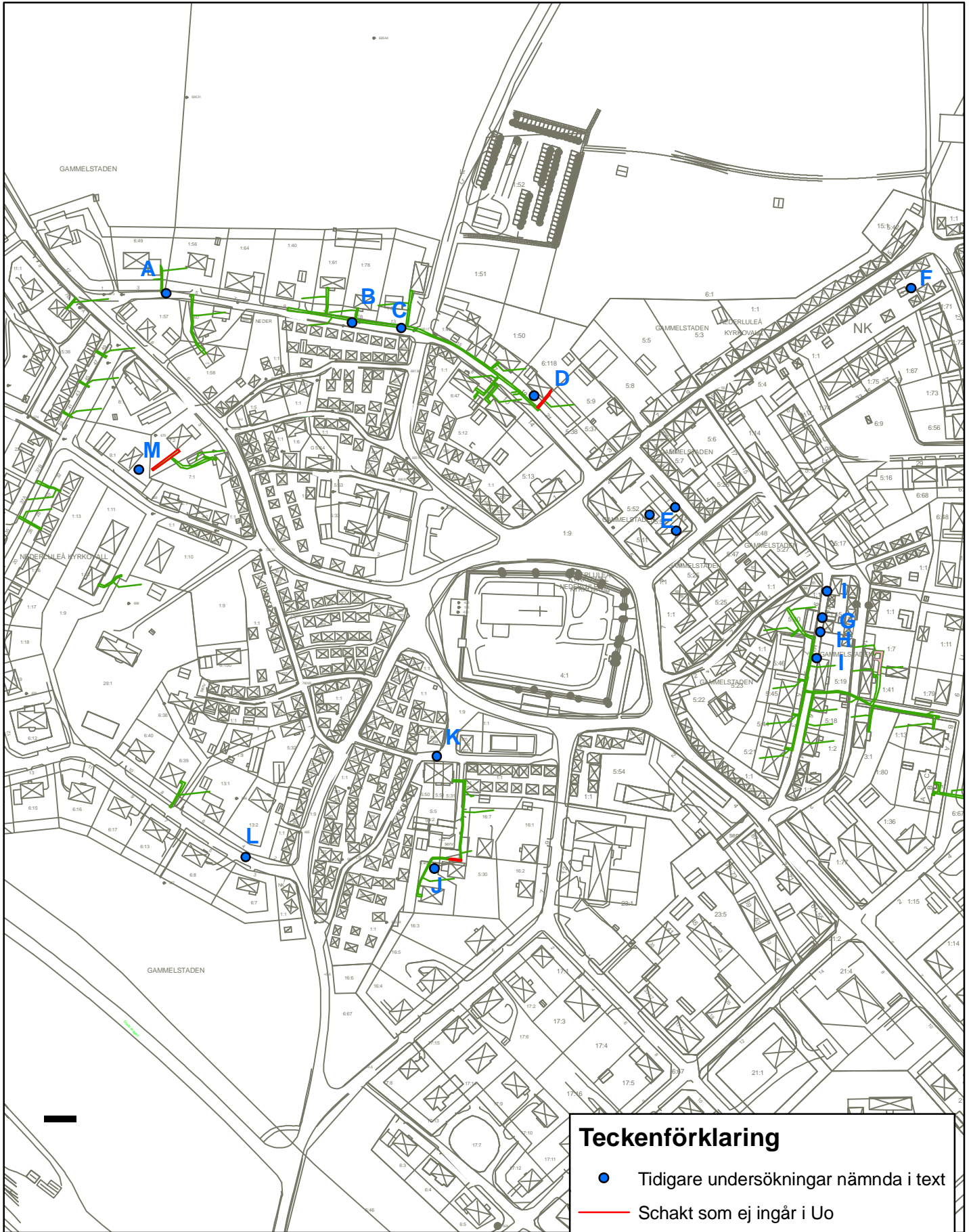
Teckenförklaring

- Intagna fynd Fjärrvärme 2008
- Avfallsgrop Bakigatan
- Bakigatan 8
- Bakigatan 10
- Fjärrvärmeschakt 2008
- Kulturlager Häradsvägen 4

* "P3" markerar fixpunkt för en ritning

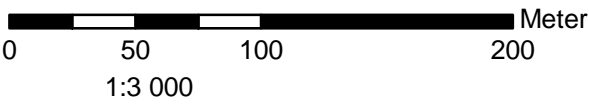

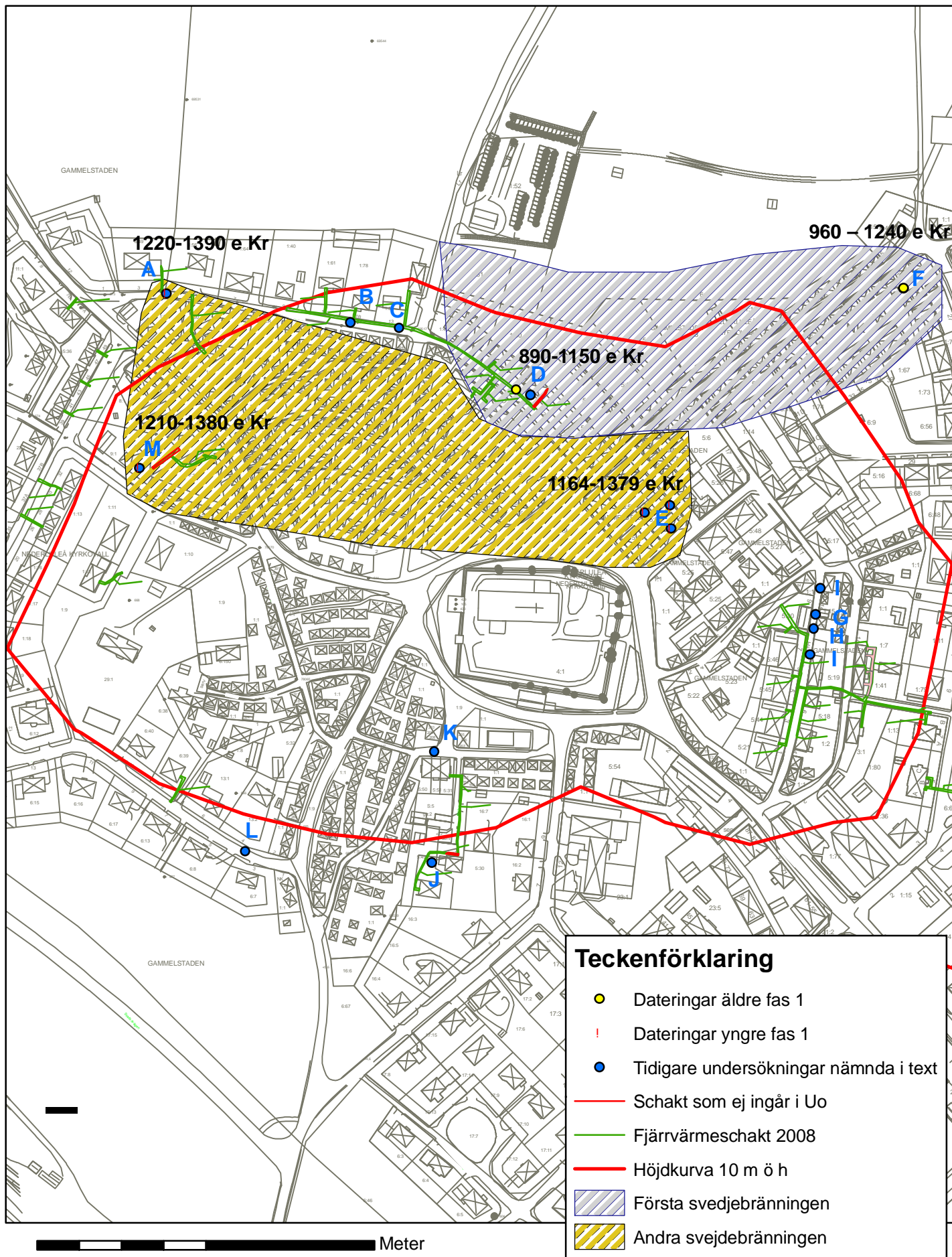

Teckenförklaring

- Tidigare undersökningar nämnda i text
- Schakt som ej ingår i Uo
- Fjärrvärmeschakt 2008

0 50 100 200 Meter

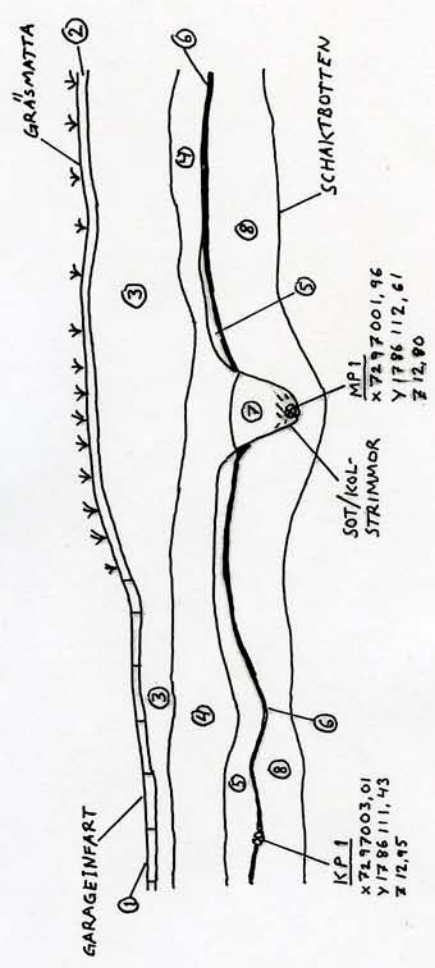
1:3 000

Det är oklart exakt var dateringen på Gammelstad 5:11 är gjord därav de tre punkterna vid "E"

Ritningsförteckning

Nr	Typ	Objekt	Område	Sign	Renrit.	Bilagenr
1	Profil	Grundstenar	Organistgränd, Skolgränd	MJ	Nej	
2a	Profil	Nedgrävning	Västervägen 15	MJ	Nej	
2b	Profil	Profilsektion	Västervägen 8	MJ	Nej	
3	Profil	Brandlager och stolphål	Västervägen 19	MJ	Ja	2:2
4	Profil	Profilsektion	Grusvägen utan namn 17 m V om Sandåkersvägen	MJ	Nej	
5	Profil	Avfallsgrop	Bakigatan	MJ	Ja	2:3

De ritningar vars nummer står med fetstil i tabellen och ”ja” i kolumnen Renritad är de som ligger med som bilaga. Övriga ritningar finns endast som fältritning i originalmaterialet.

MÖH.

13,40	—
13,20	—
13,00	—
12,80	—
12,60	—

TECKENFÖRKLÄRING

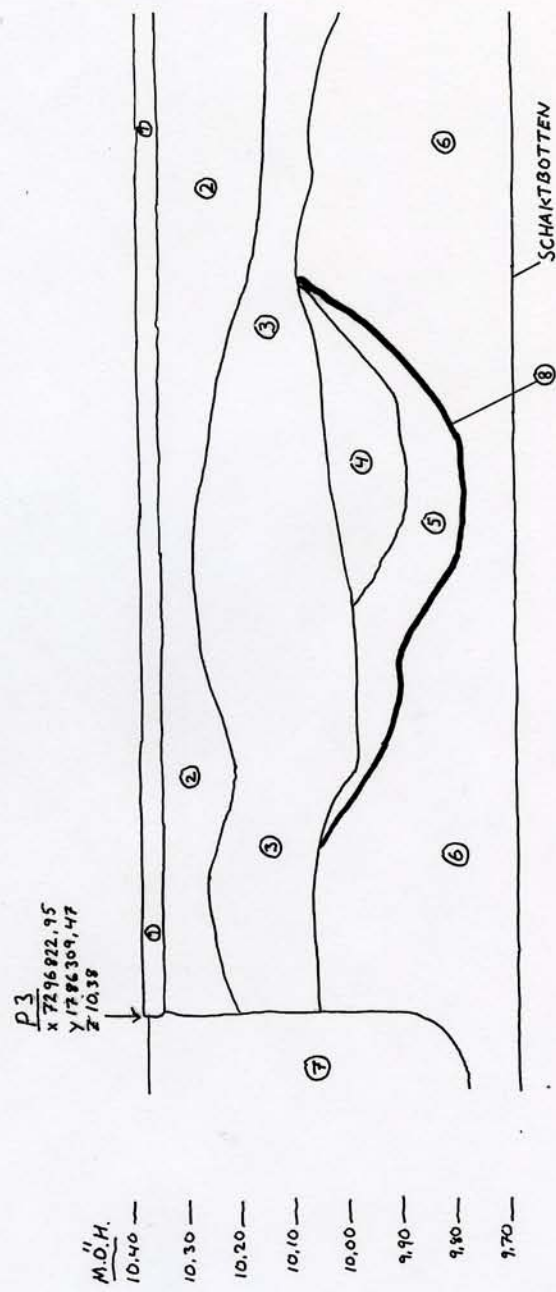
- 1 GATSTENAR
  - 2 MATJORD
  - 3 GRÖBRUN Fyllnadsmassa (recent) med inslag av grus
  - 4 Omört kulturlager, mörkbrunt med inslag av tegel
  - 5 GRÅ SILT/MJÅLA, med inslag av sot. (EOLISKT AVLAGRAD)
  - 6 BRANDLAGER INNEHÅLLANDE SOT OCH KOLBITAR (0,02 - 0,05 M TJOCKT)
  - 7 NEDGRÄVNING INNEHÅLLANDE BRUN/MÖRKBRUN JORD MED INSLAG AV GRUS, STEN OCH KOL.
  - 8 GROVKORNIG ORANGE-BETE SAND, ORÖRD
- KP = KOLPROV
MP = MAKROPROV

Norrbottens
museum

TEL 0910-243500

ORIENT	GAMMELSTAD FJÄRRVÄRME 2008 BRANDLAGER OCH STOLPHÅL. VÄSTERVÄGEN 17
SOCKEN	NEDERLULEÅ
FASTIGHET	GAMMELSTAD 6:118
RAPPORT PNR	179-2008
RAK-NR	330
LANDSKAP	VB
SKALA	1:20
RITN-NR	3
INVENTARIENR	
UPPÅRTAD	28.2008
SIGN	MJ

TECKENFÖRKLARING

- 1 ASFALT
  - 2 GRUS OCH LJUSBRUN SAND (VÄGFYLNING)
  - 3 MÖRKBRUNT/SVART OMRÖRT KULTURLAGER MED INSLAG AV TEGEL OCH GLAS
  - 4 BRUNRÖD SAND INNEHÅLLANDE SLAKTAVFALL, DELAR AV KRITPIPOR OCH BLÅST GLAS
  - 5 SKIKTADE LAGER MED LJUSBEIGE SAND OCH SVARTBRUN SOTIG JORD, INNEHÅLLANDE DELAR AV KRITPIPOR, SLAKTAVFALL OCH BLÅST GLAS
  - 6 ORANGEBEIGE SAND, ORÖRD.
  - 7 GAMMALT KABELSCHAKT
  - 8 TUNT LAGER MED ORGANISKT, DELVIS FÖRKOLNAT MATERIAL
- P3: FIXPUNKT FÖR RITNING

Norrbottens museum		OBJEKT	GAMMELSTAD FJÄRRVÄRME 2008 AVFALLSGROP UNDER BAKIGATAN PROFILSEKTION RITAD FRÅN NNÖ
TEL 0920-243500		SOCKEN	NEDERLULEÅ
		FASTIGHET	LANDSKAP VB
		RAPPORT DNR	179-2008
		SKALA	1:10
		RITN NR	5
		LIPPERSTAD ÅR 2008	INVENTARIENR
			SIEN MJ

Fnr	Sakord	Material	Ant	Vikt(g)	Kontext	Adress	X	Y	Z	Kommentar
1	Keramik	Lera	3	19,27	Omr kulturlager	Organistgr 4	7296732,04	1786077,36	8,78	Röd gods(B II:4)
2	Keramik	Lera	1	24,85	Omr kulturlager	Västerv 3	7297068,92	1785901,83	7,02	Röd gods(B II:4) Del av kärllgryta. Öra & mynning
3	Klocka	Mässing	1	114,2	Omr kulturlager	Västerv 11A	7297048,30	1785998,80		Upphängningsögla av järn. Saknar kläpp
4	Kritpipa, del av	Lera	1	0,66	Omr kulturlager	Västerv 8	7297002,35	1786088,05	13,50	Skaftdel
5	Kritpipa, del av	Lera	11	20,05	Avfallsgrop	Bakigatan	7296823,45	1786308,75	9,98	Del av huvud och 10 skaftdelar
6	Kritpipa, del av	Lera	7	24,33	Kulturlager	Häradsv 4	7296806,66	1786279,76		Minst tre pipor (huvud + 2 skaftdel gränsar t huvud
7	Keramik	Lera	7	128,1	Kulturlager	Häradsv 4	7296806,66	1786279,76		Röd gods(B II:4) Delar av fat, inv glasyr m dekor
8	Fajans	Lera	1	10,2	Omr kulturlager	Häradsv 3	7296810,00	1786275,00		Grön dekor, ostindiskt (östasiatiskt) motiv
9	Krus, del av	Lera	1	50,05	Omr kulturlager	Häradsv 5	7296823,00	1786278,00		Mynningsdel
10	Fajans	Lera	3	16,68	Omr kulturlager	Häradsv 5	7296823,00	1786278,00		Grön dekor & blå dekor. En bottendel av en kopp.
11	Hästkösöm	Järn	1	6,98	Omr kulturlager	Organistgr 4	7296732,04	1786077,36	8,78	
12	Föremål, del av	Glas	1	15,31	Avfallsgrop	Bakigatan	7296823,45	1786308,75	9,98	Blått, 8-9 mm tjockt. Del fr skål el askfat?
13	Butelj, del av	Glas	1	1,38	Avfallsgrop	Bakigatan	7296823,45	1786308,75	9,98	Brunt buteljglas
14	Planglas	Glas	3	3,27	Avfallsgrop	Bakigatan	7296823,45	1786308,75	9,98	Fönsterglas m glaspest
15	Fajans	Lera	3	6,14	Kulturlager	Häradsv 4	7296806,66	1786279,76		Sekundärbränd fajans
16	Kritpipa, del av	Lera	1	1,95	Omr kulturlager	Häradsv 3	7296810,00	1786275,00		Del av skaft
17	Flaska, del av	Glas	1	9,03	Omr kulturlager	Häradsv 5	7296823,00	1786278,00		Flaskmynning, tunt konstglas, 1-2 mm tjockt

Fotolista

Arkeologisk förundersökning i form av schaktkontroll, Fjärrvärme 2008, Gammelstad, Nederluelå socken, Norrbottens län

Bilder med **fet text** finns med i rapporten

Fotografer: Mj = Mirjam Jonsson, OÖ = Olof Östlund

Acc nr	Motiv & kommentarer	Från	Fotograf
2008:279:001	Organistgränd 6. Schaktgrävning påbörjad i infart. På bilden syns Mirjam Jonsson och grävmaskinisten Christer Fjällström	N	OÖ
2008:279:002	Organistgränd 6. Djupare avsnitt av fyllnadsmassor innehållande träddragen spik och ben vid NV husknut.	VNV	OÖ
2008:279:003	Organistgränd 6. Schakt mot N. Ett dike syns ca 4 m in i bilden som en brun mörkfärgning i schaktet.	SSV	OÖ
2008:279:004	Organistgränd. Brunröd fläck innehållande keramik i N-S gående schakt från husvägg på organistgränd 4 och norrut mot Skolgränd. Fyndplatsen för keramiken är markerad med vit plaststicka märkt "1", för Fynd nr 1.	V	MJ
2008:279:005	Organistgränd. Husgrund snett under kyrkstuga 153. På bilden syns Mirjam Jonsson.	S	OÖ
2008:279:006	Organistgränd. Samma husgrund (under kyrkstuga 153) men N änden av schaktet, edt som inte var framgrävt på bild 005.	S	OÖ
2008:279:007	Kantorsvägen 8 före grävning. Notera den kraftiga terrassupbyggnaden.	S	OÖ
2008:279:008	Kantorsvägen 8. Tomt schakt efter grävning. Enbart fyllnadsmassor och i nedre kanten av bilden gammal mark, opåverkad av mänsklig verksamhet.	SV	OÖ
2008:279:009	Kantorsvägen 30-32 före grävning. Notera den kraftiga terassupbyggnaden.	SV	OÖ
2008:279:010	Kantorsvägen 30-32. Fyllnadsmassor i schakt.	SV	OÖ
2008:279:011	Kantorsvägen 30-32. Schakt genom gatan. Fyllnadsmassor ovanpå steril sand.	SÖ	OÖ
2008:279:012	Kantorsvägen 39-41. Schaktet färdiggrävt. Fyllnadsmassor och gammal mark opåverkad av mänsklig verksamhet.	SSÖ	OÖ
2008:279:013	Kantorsvägen 43-45. Schaktet färdiggrävt. Fyllnadsmassor närmast huset och ursprunglig markyta närmast fotografen.	S	MJ
2008:279:014	Kantorsvägen 47-49. Schaktet med ursprunglig markyta och ett omrört kulturlager innehållande tegel.	SSÖ	MJ
2008:279:015	Lustigbackan 5. Schaktet. Fyllnadsmassor ovanpå naturlig markyta/torv direkt ovanpå hållmark.	VSV	OÖ
2008:279:016	Lustigbacken 5. Samma schakt som i bild 015. På bilden syns Mirjam Jonsson och NCC:s marktekniker Alexander.	ÖNÖ	OÖ
2008:279:017	Gamla Bodenvägen 7A-7B. Schaktet färdiggrävt. Enbart fyllnadsmassor ovanpå steril sand.	NÖ	MJ
2008:279:018	Västervägen 3. Schaktet färdiggrävt. Fyllnadsmassor ovanpå ett omrört kulturlager.	SÖ	OÖ
2008:279:019	Gamla Bodenvägen 6. Södra halvan av schaktet inne på tomten som hör till Västervägen 4. Matjord blandat med omrört kulturlager med porslin och tegel.	S	OÖ
2008:279:020	Gamla Bodenvägen 6. Norra änden av halvan av schaktet inne på tomten som hör till Västervägen 4. Matjord blandat med omrört kulturlager med porslin och tegel.	S	OÖ
2008:279:021	Gamla Bodenvägen 6. Norra änden av halvan av schaktet inne på tomten som hör till Västervägen 4. Matjord blandat med omrört kulturlager med porslin och tegel. På bilden syns Mirjam Jonsson	SSÖ	OÖ
2008:279:022	Västervägen 11A. Schaktet färdiggrävt. Blandade fyllnadsmassor och omrörda kulturlager.	S	MJ
2008:279:023	Västervägen. Stubbhål igenfyllt med bl.a. sten i långschaktet längs med Västervägen (11A i bakgrunden).	S	MJ

2008:279:024	Västervägen 11 B. Schaktet färdiggrävt. Endast fyllnadsmassor.	SSV	MJ
Acc nr	Motiv & kommentarer	Från	Fotograf
2008:279:025	Rutviksvägen 11. Schaktet färdiggrävt, N delen. Fyllnadsmassor och orörd mark.	SSV	MJ
2008:279:026	Rutviksvägen 11. Schaktets mittersta del. Omrört kulturlager under recent fyllnadsmassa.	SSV	MJ
2008:279:027	Rutviksvägen 11. Schaktets södra del. Endast fyllnadsmassor.	SSV	MJ
2008:279:028	Västervägens vägschakt vid dess början vid Västervägen 9. Endast fyllnadsmassor.	SSV	MJ
2008:279:029	Västervägens vägschakt ca 52 m från dess början. Omrört kulturlager framför garageinfarten på Västervägen 11 B.	SSV	MJ
2008:279:030	Dito, fast ca 55 m från schaktets början.	SSV	MJ
2008:279:031	Dito, fast ca 57 m från schaktets början.	SSV	MJ
2008:279:032	Dito, fast ca 62 m från schaktets början.	SSV	MJ
2008:279:033	Rutviksvägen. Västervägens vägschakt korsar Rutviksvägen. Recent omrört kulturlager under vägfyllnad.	SSV	MJ
2008:279:034	Arbetsbild: "Arbete på väg" i korsningen Västervägen / Rutviksvägen. På bilden syns i rött Olof Östlund.	N	MJ
2008:279:035	Västervägens vägschakt. Tegelstensrad mellan husvägg och vägbana vid Västervägen 15.	SV	OÖ
2008:279:036	Dito, med Mirjam Jonsson i förgrunden	V	OÖ
2008:279:037	Västervägens vägschakt: Recenta omrörda kulturlager V om huset på Västervägen 15	V	OÖ
2008:279:038	Tegelsten med spår av fingrar och sintrad i ena änden. Från det recenta omrörda kulturlagret V om huset på Västervägen 15.	Lod-foto	OÖ
2008:279:039	Västervägens vägschakt. Nedgrävning igenfylld med jord sten och tegel, i garageinfart på Västervägen 17, ca 6 m SÖ om SÖ hörnet av huset Västervägen 15.	SSV	MJ
2008:279:040	Västervägen 8. Profilsektion i schaktet från entrén och tvärs över uppfarten. Omrörda kulturlager (1800-1900-tal) under fyllnadsmassor.	SV	MJ
2008:279:041	Västervägen 8. Schaktet i garageuppfarten. Fyllnadsmassor direkt på steril sand.	NÖ	MJ
2008:279:042	Västervägen 10. NNÖ delen av schakt vid garageinfart med omrört kulturlager på ca 0,5 m djup, därunder steril sand	ÖNÖ	MJ
2008:279:043	Västervägen 10. S delen av schaktet innan det viker in mot huset i SÖ. Omrörda recenta fyllnadsmassor. Uppbyggd terrass.	ÖNÖ	MJ
2008:279:044	Västervägen 10. SÖ delen av schaktet in mot huset. Omrörda recenta fyllnadsmassor. Uppbyggd terrass.	NNÖ	MJ
2008:279:045	Västervägens vägschakt utanför garageinfart vid Västervägen 19. Ett obrutet brandlager börjar i vänster kant på infarten.	NV	OÖ
2008:279:046	Västervägens vägschakt vid Västervägen 19. Plats för kolprov 1 (KP1) som togs i det nedersta kollagret 1 m från infartens högra kant på bilden.	VSV	OÖ
2008:279:047	Västervägens vägschakt vid Västervägen 19. Plats för KP1 och stolphål.	VSV	OÖ
2008:279:048	Västervägens vägschakt vid Västervägen 19. Stolphål.	VSV	OÖ
2008:279:049	Kantorsvägen 26-28. Schakt. Bara recenta fyllnadsmassor.	NV	OÖ
2008:279:050	Bodenvägen 1. Schaktets anslutning till befintlig ledning på Bodenvägen 3.	S	OÖ
2008:279:051	Bodenvägen 1. Schakt i terrass upbyggd av matjord vid garaget.	VNV	OÖ
2008:279:052	Bodenvägen 1. Återstående del av schaktet mot huset. Garaget är till vänster på bilden	VSV	OÖ
2008:279:053	Bodenvägen 1. Dito, fast här syns litet mer av ett omrört kulturlager under matjorden.	SSV	OÖ
2008:279:054	Bodenvägen 1. Anslutning till garage. Fyllnadsmassor, ett tunt omrört kulturlager och under det steril sand.	SÖ	OÖ
2008:279:055	Schakt längs med Grusvägen Utan Namn, mellan Sandåkersvägen och Häradsvägen. Raseringslager, förmodligen från en smedja. Nära garaget på	ÖSÖ	MJ

	Sandåkersvägen 9. På bilden syns Olof Östlund skotta.		
--	---	--	--

Acc nr	Motiv & kommentarer	Från	Fotograf
2008:279:056	Schakt längs med Grusvägen Utan Namn, mellan Sandåkersvägen och Bakigatan. Raseringslager, förmodligen från en smedja.	ÖSÖ	MJ
2008:279:057	Grusvägen Utan Namn. Schaktprofil ca 17 m V om Sandåkersvägen i längschaktet som går mellan Sandåkersvägen och Bakigatan.	S	MJ
2008:279:058	Bakigatan. Avfallsgrop (i plan), under Bakigatans vägbanan. 1700-tal - tidigt 1800-tal.	NNÖ Lod	OÖ
2008:279:059	Bakigatan. Avfallsgrop (i profil) under Bakigatans vägbanan. 1700-tal - tidigt 1800-tal. Gammalt kabelschakt syns till vänster.	NNO	OÖ
2008:279:060	Grusvägen Utan Namn, schakt mellan Sandåkersvägen och Bakigatan. Det är Sandåkersvägen man ser längst bort i bilden.	VNV	OÖ
2008:279:061	Grusvägen Utan Namn, samma längschakt mellan Sandåkersvägen och Bakigatan, fast här fotograferat åt andra hållet. Här är det Bakigatan som man ser längst bort i bilden. I schaktet finns i den här änden, ett omrört kulturlager med i huvudsak tegel. Nedgrävning för Va-ledning syns som grå lera närmast kameran.	Ö	OÖ
2008:279:062	Bakigatan 4. Schakt mot hus. Nedgrävning för VA-ledning syns som grå lera tvärs över schaktet.	N	OÖ
2008:279:063	Längschaktet från Bakigatans V dikeskant, över gården Häradsvägen 8 och fram till Häradsvägens Ö dikeskant, Ö halvan av schaktet.	V	MJ
2008:279:064	Dito, fast västra halvan av schaktet.	V	MJ
2008:279:065	Schaktet på Östra sidan av Häradsvägen. Kulturlager och omrörda kulturlager framför Häradsvägen 4.	N	OÖ
2008:279:066	Häradsvägen 4 framför infarten. Den svarta/mörka jorden är kulturlager från 1700-talet.	N	OÖ
2008:279:067	Häradsvägen 4, mellan infart och hus. Svart/mörkbrunt ör kulturlager från 1700-talet	N	OÖ
2008:279:068	Häradsvägen 4 från husknut till det svarta/mörkbruna 1700-tals kulturlagrets slut.	N	OÖ
2008:279:069	Hela schaktet Ö om Häradsvägen.	N	OÖ
2008:279:070	Häradsvägen 1. Schakt i infart. Fyllnadsmassor och omrörda kulturlager.	NÖ	MJ
2008:279:071	Häradsvägen 3. Schakt i infart. Fyllnadsmassor och omrörda kulturlager.	NV	MJ
2008:279:072	Häradsvägen 5. Schakt i infart. Fyllnadsmassor och omrörda kulturlager. I mitten av schaktet syns en utvidgning p g a lagning av telekablar.	NV	MJ
2008:279:073	Häradsvägen. Schakt mot Kaptensgården. Omrört / avbrutet kulturlager. 1700-tal (kritpipor) blandad med 1800-1900-tal. Fyllnadsmassor i elledningsschakt, där också stock ligger i fyllnadsmassor.	Ö	OÖ
2008:279:074	Längschaktet på V sidan av Häradsvägen.	NNÖ	MJ
2008:279:075	Detalj i schakt Häradsvägen mot Kaptensgården, se även bild 2008:279:73.	NNÖ	MJ
2008:279:076	Schaktet mot Kaptensgården. Enbart recenta fyllnadsmassor.	SÖ	MJ
2008:279:077	Häradsvägen 7. Schaktet mot garaget utgående från schaktet till kaptensgården. Enbart recenta fyllnadsmassor.	NÖ	MJ
2008:279:078	Schaktet som går tvärs igenom Sandåkersvägen. I bakgrunden är huset på Sandåkersvägen 5 A-C dit tre korta anslutningsschakt dragits.	ÖSÖ	MJ
2008:279:079	Sandåkersvägen 5A och 5 B. I schakten endast matjord och recenta fyllnadsmassor.	NÖ	MJ
2008:279:080	Sandåkersvägen 5 C I schakten endast matjord och recenta fyllnadsmassor.	NÖ	MJ
2008:279:081	F 8. Fajans med österländskt motiv: En man med en fågel sittande på handen. Bilden är en studiobild tagen inomhus	-	OÖ
2008:279:082	F 8. Baksidan av samma skärva som Acc nr 2008:279:081. Bilden är en studiobild tagen inomhus	-	OÖ
2008:279:083	Piphuvud, del av kritpipa. Ur F 6. Bilden är en studiobild tagen inomhus	-	OÖ
2008:279:084	F 3. Klocka. Bilden är en studiobild tagen inomhus	-	OÖ

UPPSALA
UNIVERSITET

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
http://www.angstrom.uu.se

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2008-12-03

Olof Östlund
Norrbottens museum
Box 266
971 08 LULEÅ

12

Dnr. 179-2008 Handl. Btn.
Ank. 2008 -12- 05
NORRBOTTENS MUSEUM

Resultat av 14C datering av träkol från Norrbotten.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rotrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av 14C-innehållet förbränns, det tvättade och intorkade materialet surgjort till pH 4, till CO2-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

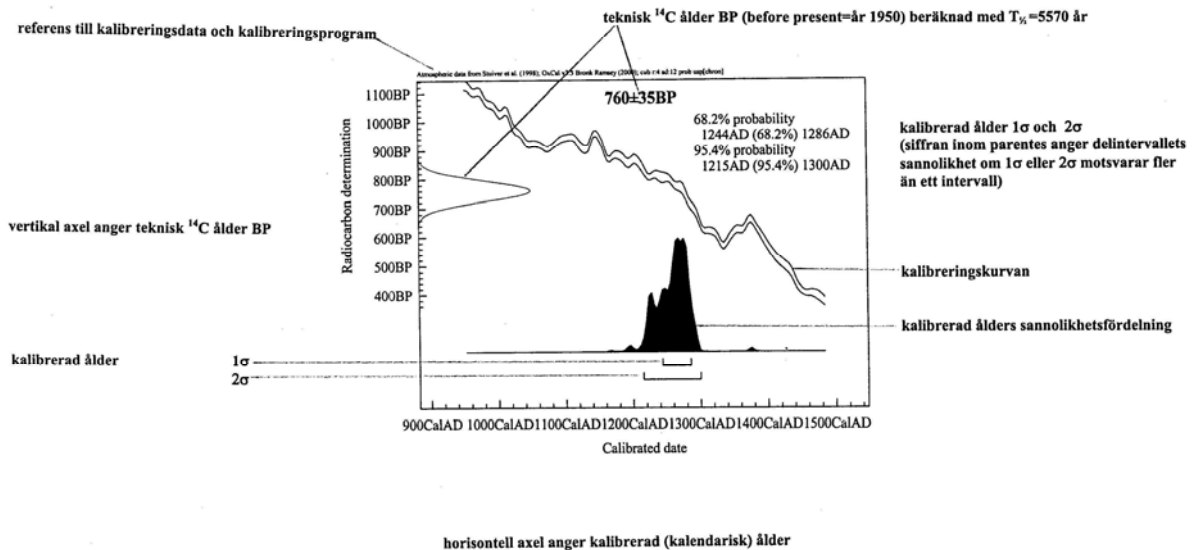
RESULTAT

Labnummer	Prov	δ13C ‰ PDB	14C ålder BP
Ua-36958	Gammelstad Fjärrvärme 2008, RAÄ 330 Västervägen 19 + KP 1 (kolprov 1)	-26,4	1 030 ± 40
Ua-36959	Gammelstad Fjärrvärme 2008, RAÄ 330 Västervägen 19 + MP 1 (makroprov 1)	-25,4	285 ± 35

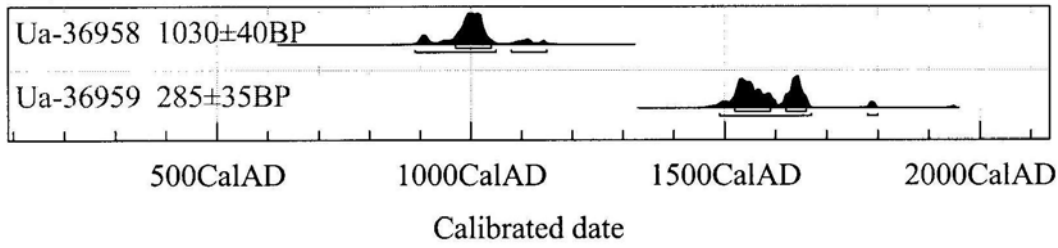
Med vänlig hälsning

Göran Possnert
Göran Possnert/Maud Söderman

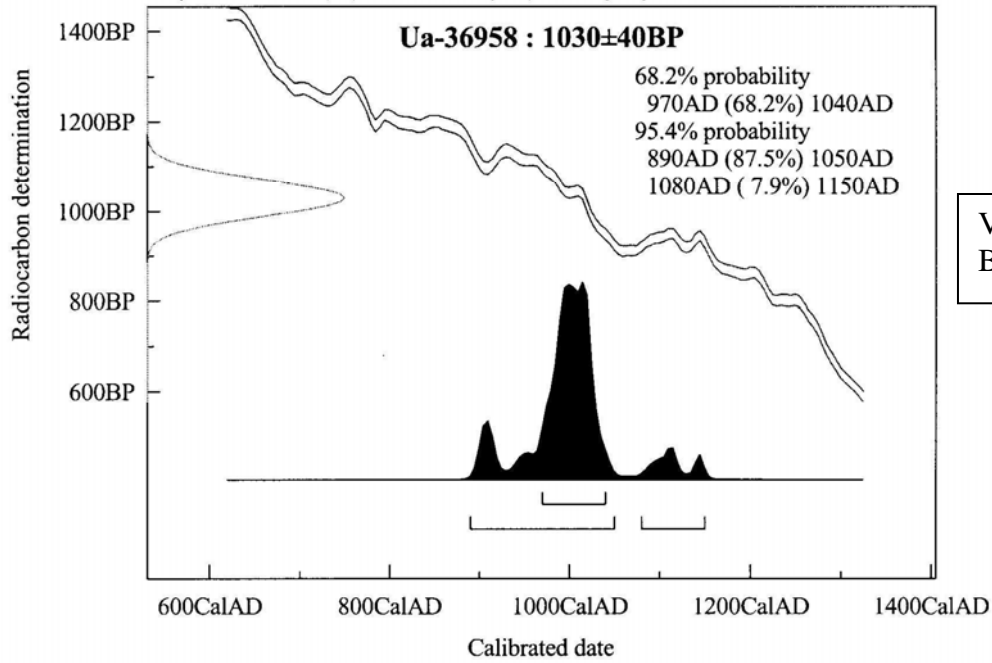
Förklaring till kalibreringsutskrift från programmet OxCal

Atmospheric data from Reimer et al (2004);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]

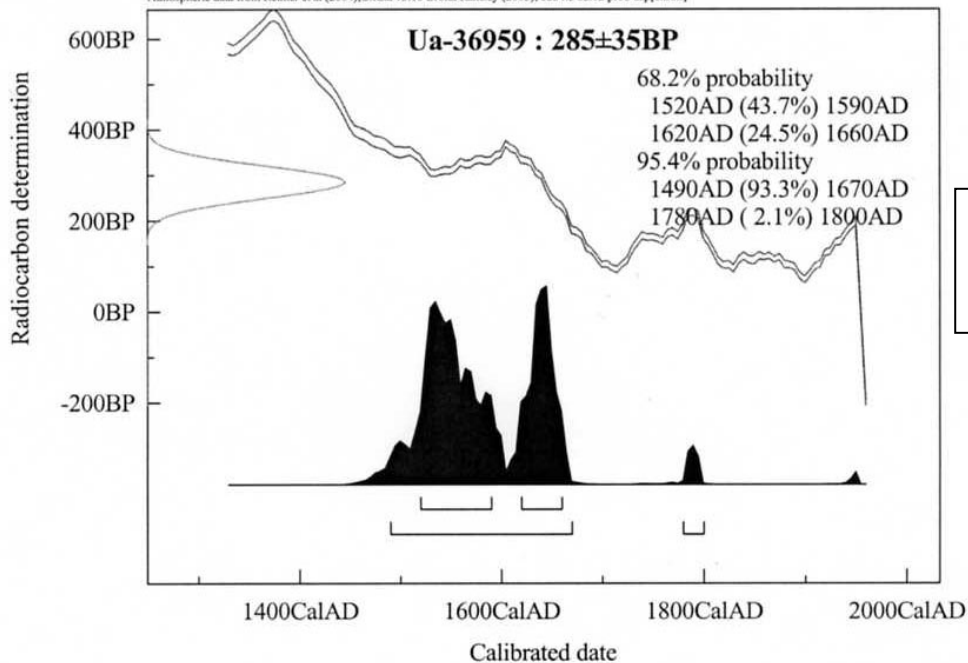

Atmospheric data from Reimer et al (2004);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]

Västervägen 19
Brandlager

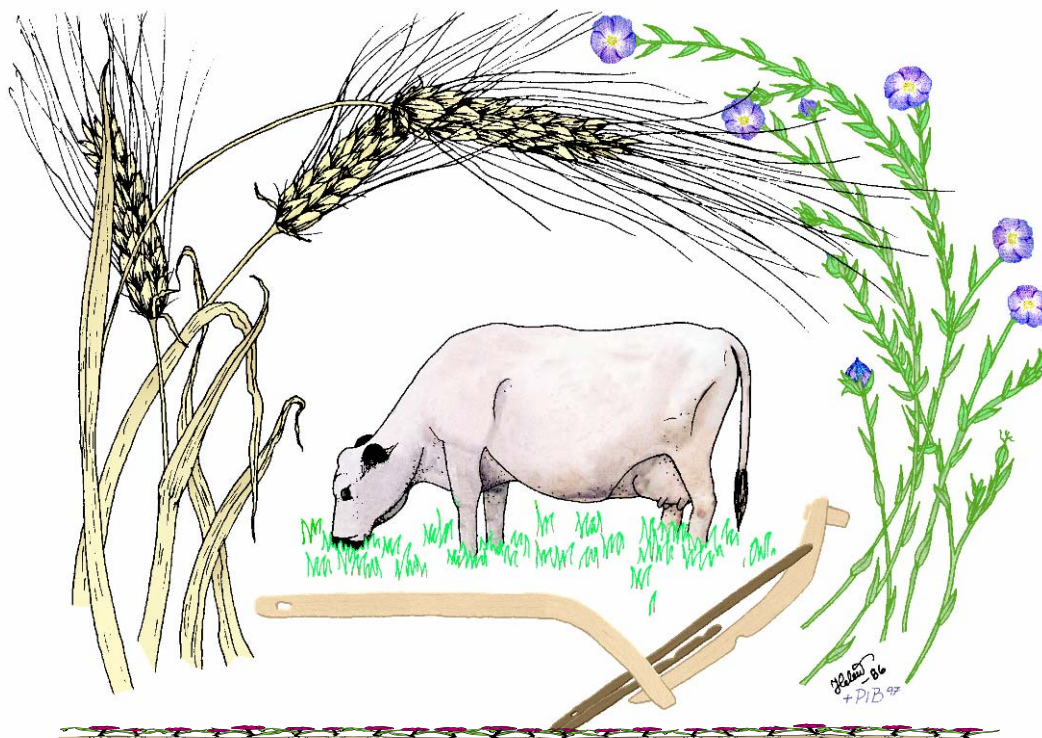
Atmospheric data from Reimer et al (2004);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]

Västervägen 19
Nedgrävning,
stolphål

MILJÖARKEOLOGISKA LABORATORIET

RAPPORT nr. 2008-031

**Gammelstad, Luleå, Raä 330, Nederluleå sn,
Västerbottens län, Norrbottens län.
Analys av jordprov.**

Av

Karin Viklund

INSTITUTIONEN FÖR IDÈ- OCH SAMHÄLLSSTUDIER

Gammelstad, Luleå, Raä 330, Nederluleå sn, Västerbottens län, Norrbottens län. Analys av jordprov.

Av Karin Viklund

Inledning

Undersökningen gäller 2 jordprover tagna i samband med dragning av fjärrvärme i Gammelstad Luleå. Det ena provet, ett litet kolprov på ca 0,5 dl främst avsett för C14 och vedartsanalys, var taget i ett lågt liggande tunt brandlager. Det andra, ca 1 L var taget i en nedgrävning tolkad som stolphål. Brandlagret kom att dateras till vikingatid och nedgrävningen till historisk tid. Målsättningen var att kunna belysa Gammelstads och Luleås tidiga bebyggelse.

Metod

Provet från brandlagret undersöktes i sin helhet och makrofossilprovet från nedgrävningen vattensållades och undersöktes därefter.

Resultat

Kolprovet, Västervägen 19, Kp 1

Materialet i kolprovet var delvis dåligt bränt eller obränt. Det bestod endast av tall. Inga frön eller dylikt kunde ses.

Makrofossilprovet, Västervägen 19. Mp1

Detta prov innehöll något träkol, det mesta av tall men även enstaka bitar av björk. Där fanns också en hel del bitar av bränd lera, några är eventuellt rester av keramik, benmaterial samt ett frömaterial bestående av närmare 100 icke-brända frön från 4 arter:

Hallon, *Rubus idaeus*: ca 50 frön

Brännässla, *Urtica dioica*: ca 10 frön

Målla, *Chenopodium sp*: 5 frön

Trampört, *Polygonum aviculare*: 1 frö

Benmaterialet bestod av brända och icke-brända fiskkotor (ca 5) samt fiskfjäll (ca 5 st) varav 1 torde härröra från abborre.

Sammanfattande tolkningar

Resultaten överensstämde ganska väl med en tidigare genomförd makrofossilanalys i Gammelstad (MAL-rapport 2001-006, Gammelstad kyrkby, Nederluleå sn, Raä 330). Då undersöktes sex stycken jordprov och flertalet hade ett innehåll likartat detta. Även växtarterna var bekanta; hallon, nässla och målla hittades även då. Dessa växter har det gemensamt att de föredrar näringsberikad, kväverik jord. Det kan skapas dels i åkrar och trädgårdar som gödslas, dels i tätbefolkade och nedsmutsade stadsliknande miljöer. Att

kraftigt kulturstörda och näringsberikade jordar finns på djupare nivåer här bekräftades av den markkemianalys som gjordes 2001.

Benrester som fiskkotor som troligen kommer från abborre kom också fram i bägge undersökningarna. Sammantaget ger resultaten bilden av en ganska intensivt utnyttjad plats, med spår av matavfall och eventuellt av odling under den period som dateringen visar, ca 1500-1700-tal.

Brandlagret som fick en C14-datering till vikingatid (1030 +/- 40 BP) har en mer "naturlig" karaktär. Här saknas egentliga kulturspår och det kan mycket väl vara fråga om en etableringsfas som ger sig till känna genom detta brandlager. Kanske fanns här en tallskog som man brände och röjde undan. Träet skulle också kunna vara spår av en nedbrunnen första bebyggelse på platsen.

Fasindelning Gammelstad

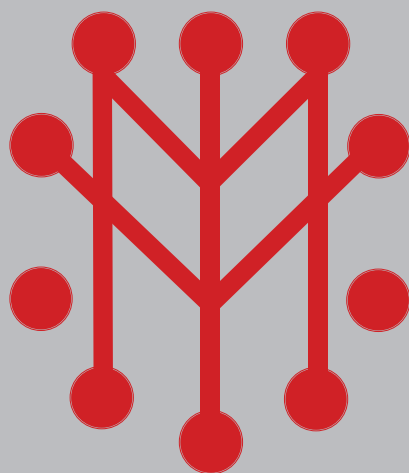
Fas I (1000-tal till 1450): Området verkar tas i bruk under den perioden och prästgård och kapell är omnämnt i skriftliga källor.

Fas II (1450-1621): Under senare hälften av 1400-talet börjar stenkyrkan att byggas. Under den här tiden är därför ett rimligt antagande att kyrkstugor börjar byggas kring kyrkan. Vidare byggdes en prästgård under den här fasen på den plats där friluftsmuseet Hägnan idag ligger. I arkeologiskt källmaterial kan man på andra håll se att det röda blyglaserade godset ersätter det tidigare gråa oglaserade godset omkring 1500 e Kr (Elfwendahl 1999:42).

Fas III (1621-1700): Luleå Gammelstad får stadsrättigheter, och i och med det görs också en stadsplan med rätvinkliga kvarter. Kyrkstugor flyttades för att skapa de nya stadskvarteren (Bergling 1964:102ff).

Fas IV (1700-1817): Den främre gränsen till här fasen har lagts till den tid när fajans blir vanligt i fyndmaterialet, liksom fönsterglas. Även kritpipor kan till största delen sägas höra till den här fasen.

Fas V (1817 till nutid): Gränsen har här satts till upprättandet av 1817 års karta. På den finns många av dagens byggnader och tomter. Under den här fasen har mycket markarbeten utförts i Gammelstad där äldre kulturlager använts som fyllnadslager för att planera marken. På flera platser har dock dessa planerade jordmassor hamnat ovanpå äldre intakta kulturlager. I fyndmaterialet ser vi alltmer recenta fynd fram till saker som bara är några enstaka år gamla.

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se